

Mr. Živko Sekulić

AKCIJE I OPERACIJE JEDINICA NOVJ (3. JA) ZA OSLOBOĐENJE OSIJEKA 1944/45. GODINE

Od prvog dana okupacije u Osijeku djeluju značajne vojne i političke institucije okupatorsko—kvislinškog sistema i snažan neprijateljski garnizon.¹ Uslijed geostrateškog položaja ovog grada u međuriječju Save, Drave i Dunava, kao i okolnost da je upravo iz tih razloga imao veoma važnu ulogu u sklopu okupatorsko-kvislinških planova i interesa, te njegove izuzetno pogodne lokacije u šesterokutu (Beli Manastir — Vukovar — Vin-kovci — Đakovo — Našice i Valpovo), kroz cijelo vrijeme trajanja narodnooslobodilačkog rata Osijek ostaje izvan dometa slavonskih jedinica NOV i POH. Istina, jedinice 2. slavonskog NOP odreda i 12. slavonske brigade 1942. godine, Istočne grupe NOP odreda 6. korpusa NOVH (Diljski i Osječki NOP odred) 1943. i Osječke udarne brigade iz sastava 12. udarne (slavonske) divizije NOVJ u toku 1944. godine, djeluju nadomak Osijeka.² Međutim, nije postojala objektivna mogućnost da ga zauzmu.

Prvu akciju za oslobođenje Osijeka vode jedinice 7. i 8. (vojvođanske) brigade iz sastava 51. udarne divizije 12. vojvođanskog korpusa NOVJ 9—12. prosinca 1944. godine, nakon uspješno izvedene operacije jedinica NOVJ i Crvene armije na batinskom mostobranu.

Drugi put žestoke borbe za oslobođenje Osijeka, uz istovremeno realiziranje operacije forsiranja Drave, traju 11—14. travnja 1945. godine. U operaciji, na širem pravcu, sudjeluju jedinice 16. udarne i dio jedinica 36. udarne divizije, na užem i glavnom pravcu nastupaju jedinice 51. udarne (vojvođanske) divizije i Osječke udarne brigade, sve u okviru jedinica 3. JA.³ Najzad, Osijek je definitivno oslobođen na dan 14. travnja 1945. godine u sklopu plana operacija jedinica 1, 2, 3, i 4. JA za proboj srijemskog i dravskog fronta i borbi za konačno oslobođenje naše zemlje.⁴

PRVA NEPOSREDNA OPASNOST OKUPATORSKO-KVISLINŠKOM UPORIŠTU OSIJEK KRAJEM 1944. GODINE

Jedinice 51. udarne (vojvođanske) divizije NOVJ u Podravlju i Tvrđavici

Rijeka Drava je, od prvog dana okupacije naše zemlje 1941. godine, u svom donjem toku postala granična linija, koja razdvaja dvije vještačke političke tvorevine: kvislinški sistem ustaškog poglavnika Ante Pavelića na

području tzv. NDH i Hortijev fašistički sistem u Mađarskoj. Navedeni su međusobno graničili prvo nakon okupacije, a potom aneksije jugoslavenskog dijela Baranje 1941. godine.

Međutim, uspješnim razvojem narodnooslobodilačkog pokreta u našoj zemlji kroz naredne tri i pol godine, krajem studenog 1944. godine, Drava od ušća u Dunav do današnje jugoslavensko-mađarske državne granice postaje demarkaciona linija, koja u jednom trenutku razdvaja dvije ratujuće strane: okupatorsko-kvislinške jedinice na desnoj slavonsko-podravskoj obali u sferi užeg i šireg rajona Osijeka i jedinice 12. udarnog (vojvođanskog) korpusa NOVJ na lijevoj obali Drave nakon oslobođenja Baranje.

Naime, nakon uspješno izvedene batinske operacije u studenom 1944. godine od strane jedinica 51. udarne (vojvođanske) divizije NOVJ i dijelova 57. sovjetske armije 3. ukrajinskog fronta (64. i 75. streljački korpus), dio jedinica 51. udarne divizije NOVJ (7. 8. i 12. brigada) na svom pobjedonosnom pohodu kroz Baranju krajem studenog 1944. godine izbijaju na lijevu obalu Drave naspram Osijeka. Napredovanje jedinica 7. i 8. (vojvođanske) brigade NOVJ i jedinica Crvene armije kroz Baranju radi njenog oslobođenja i izbijanja na lijevu obalu Drave, odvija se u veoma žestokim i dinamičnim borbama s okupatorsko-kvislinškim snagama koje se žilavo brane.

»Neprijatelj je iskoristio sve pogodnosti pošumljenog, podvodnog i mnogobrojnim kanalima ispresijecanog zemljišta za odbranu mostobrana kod Osijeka. Efikasnom i pripremljenom minobacačkom vatrom iz Osijeka i desne obale Drave, nanosio je sve veće gubitke našim jedinicama.«⁵

Međutim, potiskivanjem i razbijanjem okupatorsko-kvislinških jedinica iz Vardarca, Kopačeva, Bilja, Podravlja i Tvrđavice 29. i 30. studenog 1944. godine, na lijevoj obali Drave nije više bilo niti jednog neprijateljskog vojnika. Povlačeći se u posljednji trenutak pred napredovanjem jedinica 51. udarne (vojvođanske) divizije NOVJ u pravcu mostobrana, njemačke i ustaško-domobranske jedinice porušile su oba mosta za drumski i željeznički promet preko Drave kod Osijeka.

Očigledno da je posada okupatorsko-kvislinškog garnizona u Osijeku strahovala, da bi jedinice NOVJ i Crvene armije, nakon uspješno izvedene operacije na batinskom mostobranu i zauzimanja Baranje zakoračile na desnu obalu Drave. Podsjetimo da je to strahovanje imalo višestruke razloge. Prvo, činjenica da je na lijevoj obali Drave otpočela koncentracija jedinica 12. udarnog (vojvođanskog) korpusa NOVJ, krajem studenog i početkom prosinca 1944. godine. Drugo, upravo je tih dana učestalo prisustvo zrakoplovne Grupe »Vitruk« u rajonu Osijeka.⁶ Istina, Grupa je djelovala u izviđačkoj misiji, ali nerijetko i u neposrednom napadu na odabrane ciljeve u gradu, što je imalo za svrhu psihološki efekat. Treće, u navedeno vrijeme odvijala se izuzetna aktivnost jedinica 6. udarnog (slavonskog) korpusa NOV i POH na području Slavonije i Podravine. Ugrožavane su cestovne i željezničke komunikacije i okupatorsko-kvislinška vojna uporišta nedaleko Osijeka. Sve su to, bili razlozi za zabrinutost neprijatelja.

Sudeći po svemu, predstavnici ustaškog stožera i županije Baranja u Osijeku u posljednjem trenutku su dobili obećanja od komande okupacionih jedinica, da će kvislinški garnizon imati podršku u slučaju eventualne opasnosti s područja Baranje. Navjerojatnije je takvo obećanje bilo razlog odu-

stajanja od namjere da se izvrši evakuacija vodećih kvislinških ureda, institucija i privrednih poduzeća iz Osijeka u Slavonski Brod. U tom pogledu indikativan je izvještaj Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost NDH od 30. studenog 1944. godine, u kojem se kaže:

»Zapovjednik njemačke posade dopukovnik Gebauer namjeravao je s vojskom napustiti Osijek. U toj namjeri spriječili su ga veliki župan i general Stefan. Osijek će hrvatske i njemačke snage braniti za slučaj opasnosti. Ovih dana pojačana je topnička djelatnost.«⁷ Istovremeno je kvislinška propaganda u dnevnom glasilu »Hrvatski list« nastojala prikriti akcije i prisustvo jedinica NOV i POJ u neposrednoj blizini Osijeka, pa čak i na širem području Slavonije, Srijema, Podravine i sl.⁸

Nadalje, u istom smislu javnost je neprekidno (dez)informirana putem tzv. krugovalne postaje, koja je svoj propagandni program emitirala iz Osijeka.⁹ U oba slučaja riječ je o smišljenom pokušaju kvislinške »promidžbe« da u prvi plan stavi tobožnje uspjehe njemačkih, ustaško-domobranskih i kozačkih jedinica u borbi s partizanima na cijelom području naše zemlje. S istom namjerom ustupljen je veliki prostor lažnom predstavljanju razvoja vojne i političke situacije na pravcu napredovanja jedinica Crvene armije, tobožnjem trijumfu jedinica Vermahta na području Balatona i Budimpešte, nevoljama savezničkih armija na zapadnom frontu, političkom antagonizmu u redovima antihitlerovske koalicije itd.

U navedenim okolnostima osnovni zadatak jedinica 12. udarnog (vojvođanskog) korpusa NOVJ bio je da s područja Vojvodine i Baranje krajem 1944. godine ugrožavaju okupatorsko-kvislinške jedinice, prometnice i garnizone na desnom krilu srijemskog fronta, osiguravajući istovremeno lijevi bok jedinica 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, koje se upravo tih dana vodile presudnu bitku za glavni grad Mađarske — Budimpeštu.¹⁰ Stoga se, s mnogo razloga, već prvih dana prosinca 1944. godine očekivao skori prijelaz jedinica 51. udarne (vojvođanske) divizije NOVJ na desnu obalu Drave u rajonu Osijeka i njihov spoj s jedinicama 6. udarnog (slavonskog) i 10. (zagrebačkog) korpusa NOV i POH na području Slavonije i Podravine. U nastaloj vojnoj i političkoj konstelaciji odnosa, zanimljiv je bio Osijek kao važan prometni, privredni i strateški centar i značajno neprijateljsko uporište na desnoj obali Drave, u pozadini srijemskog fronta. Stoga ga je valjalo zauzeti. Taj zadatak će Štab 51. divizije NOVJ povjeriti jedinicama 7. i 8. (vojvođanske) brigade.

PRVI POKUŠAJ JEDINICA NOVJ DA ZAUZMU OSIJEK (9—12. XII 1944. GODINE)

Oslobođenjem istočnih dijelova naše zemlje u drugoj polovini 1944. godine (Makedonija, Srbija, Vojvodina) stvorena je velika slobodna teritorija kao trajna pozadina s mnogostrukim potencijalom u ljudstvu i drugim potrebama za daljnje uspješno vođenje narodnooslobodilačkog rata i revolucije. »Oslobođenje glavnog grada zemlje — Beograda imalo je snažan moralno-politički odraz i podsticalo za nov borbeni polet za konačno oslobođenje zemlje.«¹¹ I doista iz oslobođenog Beograda u koji su prešli vodeći organi revolucije: Vrhovni štab NOV i POJ, Centralni komitet KPJ, Predsjedništvo AVNOJ, NKOJ, TANJUG i savezničke misije pri Vrhovnom štabu, otpočinje

bitka na diplomatskom planu za međunarodno priznanje nove Jugoslavije, čiji su temelji položeni odlukama AVNOJ u Jajcu 29. i 30. XI 1943. godine.¹²

Napominjem da se događaji odvijaju u trenutku dok još nije izvršena potpuna evakuacija jedinica Grupe armija »E« s područja Balkana u pravcu srednje Evrope.¹³ Jedinice 68. njemačkog armijskog korpusa, razbijene za vrijeme borbi na batinskom mostobranu, još uvijek nisu uspjele da se popune, pregrupiraju i srede. Istovremeno su jedinice 34. njemačkog armijskog korpusa bile nedovoljne da se na širokom frontu od Drine, Save, Dunava i Drave suprotstave jedinicama NOV i POJ. Navedenoj konstataciji dodajmo i okolnost da je, u trenutku o kojem je riječ, cjelokupnu političku i vojnu strukturu kvislinške tvorevine NDH zahvatila panika, zbog gubitka istočnih dijelova (Srijem), da se i dalje odvijao uspješan zamah narodnooslobodilačkog pokreta na čitavom jugoslavenskom prostoru, te kao proces raslojavanja kvislinških jedinica i odvijao masovan prijelaz njihovih pripadnika u redove NOV i POJ. Ova pojava je pogotovo poprimila masovan karakter nakon objave amnestije NKOJ za zavedena lica, koja se u toku okupacije nisu ogriješila o interese naroda i domovine.¹⁴

U prvoj polovini prosinca 1944. godine očekivao se proboj srijemskog fronta od strane jedinica 1. proleterskog korpusa NOVJ i 68. streljačkog korpusa Crvene armije. Stoga su jedinice 12. udarnog (vojvođanskog) korpusa NOVJ, dislocirane na lijevoj obali Dunava i Drave (područje Bačke i Baranje), trebale sadejstvovati s prvo navedenim. Zapravo, zadatak posljednjih bio je nakon oslobođenja Baranje da izvrše forsiranje Drave na području Osijeka i Belišća, zauzmu okupatorsko-kvislinška uporišta na pravcu svog kretanja i povežu se s jedinicama 6. i 10. korpusa NOV i POH na području Slavonije i Podravine u pozadini srijemskog fronta. Ovaj konkretni zadatak povjeren je 51. udarnoj diviziji NOVJ.

Izvođenje desanta na Dunavu kod Opatovca i Šarengrada na dan 4. prosinca 1944. godine, od strane jedinica 5. brigade 36. udarne (vojvođanske) divizije NOVJ i dijelova 68. streljačkog korpusa Crvene armije, te četiri dana kasnije izvođenje neuspjelog desanta od strane istih jedinica kod Vukovara i Borova, otpočinje ofenziva jedinica 1. proleterskog korpusa NOVJ (1, 2, 5, 6, 11. i 21. divizija) i jedinica 68. korpusa Crvene armije (19. streljačka divizija) na srijemskom frontu.¹⁵

Sadejstvujući s njima, svojom operativnom aktivnošću u pozadini srijemskog fronta, na području Slavonije i Podravine, jedinice 6. udarnog slavonskog korpusa NOV i POH (12. i 40. udarna divizija), Istočna i Zapadna grupa NOP odreda 6. korpusa NOVJ, nakon žestokih borbi za Našice 17. do 24. studenog 1944. godine, spuštaju se na domak Osijeka (Budimci, Podgorač, Široko Polje, Beketinci itd.) ugrožavajući željezničke i cestovne komunikacije Osijek — Đakovo i Osijek — Vinkovci. Iz pravca Kalnika, Bilogore i Podravine, u susret lijevokrlnim jedinicama 3. ukrajinskog fronta Crvene armije i jedinica 12. udarnog (vojvođanskog) korpusa NOVJ, koje su držale lijevu obalu Dunava i Drave, usmjerile su svoje operativne pravce i ciljeve dio jedinica 6. udarnog (slavonskog) korpusa i jedinice 10. (zagrebačkog) korpusa NOV i POH — 32. i 33. divizija.

Očigledno da su ova cjelokupna dobro isplanirana, organizirana, sinhronizirana i u pogodnom trenutku realizirana operativna dejstva i sadejstva jedinica i štabova NOV i POJ i snaga 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, s mnogo razloga zabrinula njemački Generalštab i komandu Jugoistoka.¹⁶

Usljedilo je dovođenje pojačanja na području međuriječja Save, Drave i Dunava. U takvim okolnostima odvija se prvi pokušaj jedinica 51. udarne (vojvođanske) divizije NOVJ da forsiraju Dravu i zauzmu Osijek.

U namjeri da preduhitri neprijatelja, koji je strahovao zbog prisustva jedinica NOVJ na lijevoj obali Dunava i Drave, Glavni štab NOV i PO Vojvodine usmjerava jedinice 12. udarnog (vojvođanskog) korpusa u pravcu Slavonije i Podravine, radi kontakta s jedinicama 6. slavonskog i 10. zagrebačkog korpusa NOV i POJ. U vezi s tim, štab 51. udarne divizije NOVJ otpočinje pripreme za prebacivanje dijela svojih jedinica istočno i zapadno od Osijeka. Najzad, depešom se traži 6. prosinca 1944. godine od štaba 51. udarne (vojvođanske) divizije da razvije punu inicijativu u pravcu Osijeka, te da ga u pogodnom trenutku zauzme.¹⁷

Informativni i obavještajni organi 51. udarne divizije raspolagali su s pogrešnim podacima, da okupatorsko-kvislinške snage u rajonu Osijeka nisu ozbiljna opasnost. Stoga se pristupilo realiziranju prvobitno postavljenog zadatka. U skladu s tim, noću 9/10. prosinca 1944. godine usljedila je odluka štaba 51. udarne (vojvođanske) divizije o forsiranju Drave na području Belišća i Osijeka. Osnovni zadatak desantnih jedinica u ovom slučaju bio je da učvrste mostobran na desnoj obali Drave, zauzmu Osijek i razviju operativnu aktivnost u pravcu Valpova — Bizovca — Čepina i Vinkovaca.

Za neposredno izvođenje desantne akcije određene su jedinice 7. i 8. (vojvođanske) brigade.¹⁸ Nakon zauzimanja Osijeka, njihov zadatak bio je da prošire mostobran, osiguravajući ga od pravca Našice — Đakovo — Vinkovci — Vukovar. U vezi s tim, štab 51. udarne divizije je nešto ranije izdao zapovijest 7. (vojvođanskoj) brigadi o potrebi prikupljanja taktičkih sredstava za forsiranje Drave na pomoćnom pravcu divizije (Valpovo — Petrijevc) s osnovnim zadatkom zatvaranja pristupnog pravca od Donjeg Miholjca prema Osijeku.¹⁹

U selu Bistrinci, neposredno na desnoj obali Drave, nalazio se dio nje-mačkih jedinica grupacije »Štefan«. U Belišću i Valpovu nalazili su se dijelovi 2. ustaško-domobranskog stajaćeg zdruge pod komandom Ivana Štira.²⁰ Jedinice 808. zaštitnog bataljona i dijelovi 13. SS »Handžar« divizije borave na širem rajonu Osijeka, oporavljajući se nakon borbi na batinskom mostobranu. O postojanju drugih okupatorsko-kvislinških jedinica na tom području, nije bilo podataka. Zapravo, pretpostavljalo se da ih trenutno nema. Stoga je štab 7. (vojvođanske) brigade noću 10/11. prosinca prebacio sve svoje dijelove na desnu obalu Drave. U ruke njenih jedinica palo je selo Bistrinci. Isti dan mostobran je proširen po dubini 3,5—4 kilometra i širini 6—8. Otpočele su žestoke borbe za Belišće. Zaokružena je čvorna točka okupatorsko-kvislinških jedinica obrane — Tvornica papira koju su držale jedinice štirove bojne.

Iz očiglednog straha od prelaska većih jedinica NOVJ s područja Baranje na desnu obalu Drave u zaleđe Osijeka i proširenja mostobrana, kvislinško glasilo »Hrvatski list« u Osijeku donosi kratku informaciju u obliku fusnote pod naslovom »Jedna partizanska skupina prešla Dravu kod Valpova.«²¹ To je bilo prvi put da se izvještava javnost o prisustvu jedinica NOVJ u neposrednoj blizini Osijeka.

U posljednjem trenutku borbi za mostobran kod Belišća 11. prosinca 1944. godine, neprijatelj je dobivši pojačanja krenuo u protivnapad, angažirajući tenkovske jedinice i jurišnu artiljeriju. U postojećim okolnostima

borci 7. (vojvođanske) brigade suprotstavljali su se lakim streljačkim oružjem, ručnim bombama i malim brojem protivtenkovskih pušaka. U kritičnom trenutku okupatorsko-kvislinška motorizirana kolona uspijeva doći u zaleđe desantnih jedinica. Njen cilj je, očigledno, bio selo Bistrinci na desnoj obali Drave. Prijetila je opasnost zaokruženja jedinica 7. (vojvođanske) brigade na mostobranu.²² Sagledavši delikatnost situacije, komandant brigade Milan Ješić Ibra donosi odluku o napuštanju mostobrana i povratku jedinica na lijevu obalu Drave.²³ Dramatične trenutke povlačenja jedinica 7. (vojvođanske) brigade s mostobrana kod Belišća 11. prosinca 1944. godine predstavlja sudionik događaja:

»Neprijateljska artiljerijska zrna padala su po obali i po samoj reci u vreme povlačenja na baranjsku stranu, unoseći pometnju i zabunu u ionako teško stanje na prelazu. Na obali je mnogo teških ranjenika. Brojni su neprevijeni, jer vremena za to nema. Čeka se prevoženje na levu obalu, a neoštećenih čamaca je sve manje. Trpimo velike gubitke. Mrtvih i ranjenih je sve više i više.«²⁴

Skoro da je ista sudbina pratila jedinice 8. vojvođanske brigade 51. udarne divizije NOVJ pri prvom pokušaju forsiranja Drave istočno od Osijeka u rajonu sela Sarvaš. Zapravo, na prvom koraku, kad su se borci ove jedinice pojavili na sredini Drave u ribarskim čamcima i drugim taktičkim priručnim sredstvima za savlađivanje vodene prepreke, suočili su se sa žestokom mitraljeskom i bacačkom vatrom okupatorsko-kvislinških jedinica na suprotnoj obali Drave. Nanoseći im gubitke, primorali su ih da se vrate na polazne položaje šumovitog i poplavljenog Kopačkog rita.

Neprohodan i močvaran teren, hladna vodena površina u beskonačnost, nisu pružali mogućnost taktičkog manevra. Stoga se razmišlja o drugoj, pogodnijoj lokaciji za nastavak izvođenja desanta na lijevom krilu borbenog pravca divizije. Novo rješenje je bilo neophodno, premda se stjecao utisak da neprijatelj gospodari cijelim potezom Osijek — Sarvaš — Bijelo Brdo — Aljmaš — Dalj — Erdut. Valja napomenuti da je naredni pokušaj pokazao opravdanost ove pretpostavke. Tako su na kraju pokušaji prekaljenih boraca i starješina 7. i 8. brigade 51. udarne (vojvođanske) divizije NOVJ da forsiraju Dravu na dva pravca, istočno i zapadno od Osijeka, zauzmu Bistrince, Belišće, Valpovo i Sarvaš, učvrste mostobran na tim pravcima, ugroze prometnice Osijek — Donji Miholjac, Osijek — Našice i Osijek — Vukovar, a potom zauzmu Osijek, u prvom pokušaju doživjeli neuspjeh.

Nastavak borbenih okršaja za Osijek

Jedinice 2. bataljona 7. (vojvođanske) brigade NOVJ, koje su tek stigle s desne na lijevu obalu Drave i koje su prvog dana borbi na mostobranu, stjecajem sretnih okolnosti, imale najmanje gubitke, u 21 sat na dan 11. prosinca 1944. godine ponovo su vraćene na mostobran kod Belišća. Zadatak im je bio da energičnom akcijom u pravcu Valpova, ugroze Osijek sa zapadne strane. Bataljon je s lijeve obale Drave podržavan vatrom ostalih jedinica svoje brigade.

Sutradan, 12. prosinca 1944. godine, jedinice 8. (vojvođanske) brigade NOVJ također obnavljaju desantni pokušaj. Tako se na desnoj obali Drave, sada još istočnije od Osijeka, u rajonu sela Bijelo Brdo našao 1. bataljon

navedene jedinice pod komandom legendarnog fruškogorskog partizana Lazara Markovića Čađe.²⁵ U obnovljenom pokušaju zauzimanja Osijeka, uvjeti forsiranja Drave bili su krajnje nepovoljni. Konsolidirajući redove, pribran od iznenađenja koje traje od dolaska jedinica 51. udarne divizije NOVJ na lijevu obalu Drave, neprijatelj je doveo pojačanje i ojačao sistem obrane. Ovaj put je, po svemu sudeći, bio riješen da istraje u obrani uporišta.

U obnovljenom pokušaju 2. bataljon 7. (vojvođanske) brigade NOVJ uspješno prelazi na desnu obalu Drave. Nakon uspostavljanja mostobrana, njegove jedinice kreću u pravcu sela Bistrinci i industrijskog naselja Belišća. Međutim, na izlazu iz tih naselja zadržane su u daljnjem pokušaju napredovanja veoma snažnom mitraljeskom, minobacačkom i artiljerijskom vatrom ustaško-njemačkih jedinica. Uvodeći u borbu rezerve i desetak tenkova, okupatorsko-kvislinške snage izvršile su seriju žestokih protivnapada. U višesatnoj borbi prsa u prsa, jedinice 2. bataljona 7. (vojvođanske) brigade uspijevaju se održati na dosignutom položaju, unatoč neprekidnom pritisku i visokim gubicima.²⁶

Pošto su pod izuzetno teškim okolnostima jedinice 1. bataljona 8. (vojvođanske) brigade NOVJ, noću 11/12. prosinca 1944. godine, prešle na desnu obalu Drave i zauzele selo Bijelo Brdo, postale su ugrožene željeznička i cestovna komunikacija Osijek — Dalj i Osijek — Borovo — Vukovar. Neprijatelj je svjestan ove činjenice. Intervenirale su njegove jake oklopne i pješadijske jedinice. Vodeći višesatnu žestoku borbu na relativno uskom i nepovoljnom terenu, opkoljen sa svih strana, bez efikasne podrške ostalih jedinica svoje brigade, Štab bataljona donosi odluku o proboju iz obruča.

Vrijedno je pomena, da jedinice 1. bataljona 8. vojvođanske brigade NOVJ u ovim okršajima nisu nasjele zamki okupatorsko-kvislinških namjera, da ih satjera u Dravu i uništi po dijelovima. Dapače, vodeći borbu prsa u prsa, bataljon se probio južno od željezničke pruge Osijek — Dalj. Povlačeći će u pravcu sela Vere, Bobote, Koprivne i Dopsina, uputio se na slobodnu teritoriju slavonskih partizana. Put ih je vodio za Krndiju i Papuk, u susret jedinicama 6. (slavonskog) korpusa NOV i POH. Stupajući s njima u kontakt, bataljon se zadržao na tom području narednih mjesec dana, do dolaska njegove matične jedinice 8. (vojvođanske) brigade na sektor Podravine, u vrijeme borbi za virovitički mostobran, kad ponovo ulazi u njen sastav.²⁷ Tako su na kraju dva uzastopna pokušaja forsiranja Drave i borbi za oslobođenje Osijeka u prosincu 1944. godine doživjeli neuspjeh. Podsjetimo da je cijena tih pokušaja bila veoma visoka. U njima su jedinice 51. udarne (vojvođanske) divizije NOVJ imale veliki broj poginulih, ranjenih i nestalih boraca i starješina. Pojedinačno iskazani podaci gubitaka po jedinicama, koje su sudjelovale u desantnim operacijama u dva maha, iznose:²⁸

a) 7. (vojvođanska) brigada: 63 poginula, 131 ranjenih i 126 nestalih (od kojih se najveći broj podavio u Dravi).

b) 8. (vojvođanska) brigada: 8 poginulih, 12 ranjenih i 18 nestalih (mahom podavljeni u Dravi), bez gubitaka jedinica 1. bataljona koje su se probile iz obruča u Bijelom Brdu.

Ocjenjujući da su okupatorski štabovi na desnu obalu Drave doveli jake snage, da je na užem i širem području Osijeka ojačan sistem obrane, kao i okolnosti da su neposredno nakon batinske operacije krajem studenog 1944. godine bili neuporedivo veći izgledi za zauzimanje Osijeka, te činjenica da

bi daljnji nastavak borbi na mostobranu bio necjelishodan, Štab 51. udarne divizije NOVJ donosi odluku o povlačenju svojih jedinica s desne na lijevu obalu Drave.²⁹ Na novoj dislokaciji one prelaze u obranu, oporavljajući se od prethodnih napora.

U toku siječnja 1945. godine, jedinice 51. udarne divizije, zajedno s jedinicama 16. i 36. udarne divizije 12. udarnog (vojvođanskog) korpusa NOVJ, jedinicama 6. udarnog (slavonskog) korpusa NOVJ (12. i 40. divizija) i jedinicama 10. (zagrebačkog) korpusa NOVJ (32. i 33. divizija), kao integralni dijelovi novoformirane 3. JA, sudjeluju u intenzivnim borbama na virovitičkom mostobranu. Borbeni put će ih ponovo dovesti na područje Baranje u veljači 1945. godine.³⁰

Nakon prelaska Drave, u više navrata krajem 1944. godine i početkom 1945, po neki put i pod dramatičnim okolnostima, jedinice 12. udarnog (vojvođanskog) korpusa NOVJ (3. JA): 16, 36. i 51. udarna divizija (od virovitičkog mostobrana i Osječka udarna brigada NOVH), sudjeluju od prvog do posljednjeg dana u borbama na bolmanskome mostobranu, da bi naizad s područja Baranje krenule u definitivnu likvidaciju dravskog fronta u proljeće 1945. godine.³¹

FORSIRANJE DRAVE I BORBE ZA KONAČNO OSLOBOĐENJE OSIJEKA (11 — 14. TRAVNJA 1945. GODINE)

Od Jadranskog mora do Dunava, Drave i mađarske granice, dio savezničkog strategijskog fronta, u proljeće 1945. godine samostalno su držale jedinice NOV i POJ (JA). Pored žestokih borbi s okupatorsko-kvislinškim snagama na drinskom, srijemskom i dravskom frontu, prvih mjeseci te godine vođene su veoma oštre borbe i na ostalim područjima Jugoslavije (Bosna i Hercegovina, Dalmacija, Hrvatsko Primorje, Istra, Gorski kotar, Kordun, Banija, Lika, Slavonija itd.). Kao uvod konačnim borbama za oslobođenje zemlje, jedinice NOV i POJ (JA) izvele su nekoliko zamašnih operacija: kninska, krivajska, mostarska, sarajevska, dobojska, kvarnerska i sl. u kojima je manifestiran visoki stupanj operativne i taktičke organiziranosti i sadejstva.

»U završnim operacijama za oslobođenje zemlje, NOVJ prerasla je u Jugoslavensku armiju koja je formirana 1. marta 1945. godine. Tada je brojala 793.000 vojnika. U svom sastavu imala je četiri armije i nekoliko samostalnih divizija, koje su predstavljale rezervu Vrhovne komande.«³² Po broju vojnika i naoružanju svojih jedinica, JA je u to vrijeme bila treća po veličini i snazi saveznička armija.

Budući su u prethodnim kontaktima, u toku veljače i ožujka 1945. godine, između maršala Tita i savezničkih komandanata usklađena operativna dejstva jedinica JA i savezničkih armija, definirani ciljevi i zadaci pojedinih armija u predstojećim operacijama tri savezničke armije (jugoslavenska, sovjetska i angloamerička), te preciziran okvirni i vremenski početak izvođenja operacija, Generalštab JA je svestrano razmotrio vojnu situaciju na cjelokupnom jugoslavenskom ratištu. U vezi s tim, održana su dva veoma značajna sastanka komandanata 1, 2, 3. i 4. JA s vrhovnim komandantom JA maršalom Titom, u toku ožujka 1945. godine.

Na sastancima su razmotreni uloga i zadaci pojedinih JA i korpusa u predstojećim operacijama. Razumljivo, bilo je riječi i o srijemskom frontu. Nesumljivo je taj front bio problem za Generalštab JA. Na kraju, riječ o veoma značajnom geostrateškom prostoru na kojem se već punih šest mjeseci vodio pozicioni rat. Stoga su, već nastupanjem proljeća 1945. godine, otpočele intenzivne vojnopolitičke pripreme za proboj srijemskog fronta, što bi omogućilo napredovanje jedinica JA u pravcu Rijeke, Karlovca, Zagreba, Varaždina i Maribora.

Pored mnoštva državnčkih poslova, predsjednik novoformirane vlade DFJ i vrhovni komandant JA, maršal Jugoslavije Josip Broz Tito, redovno je pratio razvoj događaja na srijemskom frontu.³³ Polazeći u zvaničnu posjetu Sovjetskom savezu 5. travnja 1945. godine, svojim najbližim suradnicima, prilikom ispraćaja na zemunskom aerodromu, rekao je: »Kad se vratim, ne bih želio da vidim srijemski front.«³⁴ I doista, nakon povratka maršala Tita iz SSSR 25. travnja 1945. godine, srijemskog fronta više nije bilo.

Zahvaljujući blagovremeno i svestrano obavljenim pripremama i koordiniranoj akciji jedinica tri Jugoslavenske armije (1, 2. i 3. JA), srijemski front je uspješno probijen 12. travnja 1945. godine. Praktično je za nepuna dva dana borbi potpuno nestao. Na širokom prostoru od Jadrana do jugoslavensko—mađarske državne granice, jedinice JA vodile su ofenzivne akcije u okviru završnih operacija za konačno oslobođenje zemlje.

1. Stanje i raspoloženje na teritoriju pod kontrolom okupatorsko—kvislinških jedinica

Pred frontom jedinica 3. JA na desnoj obali Drave, u proljeće 1945. godine, nalazilo se na kojem je još od kraja 1944. godine izvršena koncentracija okupatorsko—kvislinških jedinica. Riječ je o užem i širem području Osijeka na desnom krilu i u pozadini srijemskog fronta, na kojem se od kraja 1944. godine u rajonu istočne Podravine formirao dravski front. Podsjetimo da su na tom sektoru aktivno djelovale jedinice NOV i POH (Osječki i Podravski NOP odred i jedinice 12. udarne slavonske divizije).³⁵ Prije tih događaja i nakon toga, aktivno su djelovali organi narodne vlasti, odbori JNOF, antifašističke organizacije i dakako vojno—pozadinske institucije NOVJ.

Unatoč neprekidnom teroru okupatora i kvislinga, na području Okružnog komiteta KPH Osijek, kroz cijelo vrijeme rata i okupacije zapažena je organizirana antifašistička aktivnost, o čemu danas uvjerljivo govore pisani dokumenti. Stanovnici Osijeka i šireg područja sa simpatijama su pratili razvoj narodnooslobodilačkog pokreta, pomagali ga politički, moralno i materijalno i dobrovoljno stupali u jedinice NOV i POH. Tako u izvještaju Okružnog komiteta KPH Osijek za srpanj 1944. godine, o stanju i problemima za grad Osijek stoji:

»Uspostavljena je veza s Ljevaonicom i Lanarom. U Građanskoj tiskari formiran je odbor JNOF. Veza sa Štamparskim zavodom Krbavac i Pavlović funkcionira. U Elektrani formiran odbor NOF. U tvornici žigica nastavljeno s radom nakon povratka odgovorne drugarice s bolovanja. Ranije formiran odbor u Gornjem gradu, djeluje ...«³⁶ U istom izvještaju navode

se simpatije antifašista i rodoljuba Osijeka za uspjeh na savezničkim frontovima i njihovo oduševljenje za uspjeh jedinica NOV i POH na području Slavonije, pa kaže: »Posljednji uspjesi Crvene armije, kao i naše akcije na Bizovac, Podgorač i zasjede kod Đakova, imale su veliki odjek u gradu. Prepričavanje tih akcija kao i vijesti s frontova, vrše se potpuno spontano.«³⁷

Podsjećam da je riječ o području koje je u organizacionom i teritorijalnom smislu pripadalo Okružnom NOO Osijek, a manjem dijelu Okružnom NOO Našice i Slavonski Brod. Na istom teritorijalnom okviru djelovali su Okružni komitet KPH Osijek, Našice i Slavonski Brod, te ostale okružne, kotarske, općinske i mjesne antifašističke organizacije, institucije Korpusne vojne oblasti 6. (slavonskog) korpusa NOV i POH, s više komandi mjesta, ekonomskih sektora, privrednih poduzeća i radionica, partizanskih straža itd. Najveći dio tog teritorija pokrivalo je Osječko vojno područje, koje je obuhvatalo prostor istočne i sjeveroistočne Slavonije. Njegova nadležnost prostirala se na područje kotara Vinkovci, Vukovar, Osijek, Valpovo i Našice.³⁸

Od trenutka formiranja srijemskog i dravskog fronta u jesen i zimu 1944. godine, područje istočne Slavonije zaposjednuto je u cjelini brojnim okupatorsko—kvislinškim jedinicama i štabovima. Prava slika tadašnjeg trenutka sadržana je u izvještaju Komande korpusne vojne oblasti 6. korpusa NOVJ u kojem stoji: »Neprijatelj je u jačini 30 — 40.000 vojnika uglavnom zaposjeo tri kotara: Vukovar, Vinkovci i Valpovo.«³⁹ Ovoj činjenici dodajmo pojačano prisustvo okupatorsko—kvislinških jedinica i na ostalim kotarskim područjima Slavonije: Županja, Slavonski Brod, Nova Gradiška, Našice itd.

Kao najveće uporište neprijatelja na području Slavonije i Podravine, Osijek je u to vrijeme imao značajnu ulogu. Obzirom na otežane uvjete djelovanja, Okružni komitet KPH Osijek saziva okružno partijsko savjetovanje na dan 27. studenog 1944. godine. Razmotrena je cjelokupna novonastala vojnopolitička situacija i stanje partijskih organizacija u okrugu. Zaključeno je da se intenzivira politička aktivnost, da se partijske organizacije prilagode djelovanju u novonastalim uvjetima, te da se u gradskim sredinama (Vukovar, Osijek, Vinkovci i Valpovo) pojača organizaciono—propagandni rad.⁴⁰

Unatoč djelovanju izuzetnih okolnosti, jedinice Osječkog NOP odreda i 12. udarne (slavonske) divizije NOVJ krajem 1944. godine djeluju nadomak Osijeka, rušeći privredne objekte i prometnice, u službi neprijatelja i ugrožavajući njegova uporišta. Tako jedinice Osječke udarne brigade NOVH vode žestoku dvodnevnu borbu 26. i 27. prosinca s okupatorsko—kvislinškim jedinicama u širokom Polju. Do prekida borbi i povlačenja njenih jedinica iz navedenog mjesta dolazi usljed intervencije jakih ustaško—domobranskih i njemačkih jedinica iz osječkog garnizona.⁴¹

Učestalo bombardiranje vojnih i privrednih objekata u Osijeku i široj okolini od strane eskadrila 11. lovačke i 42. jurišne zrakoplovne divizije NOVJ (JA), posebno za vrijeme borbi na virovitičkom i bolmanskom mostobranu prva tri mjeseca 1945. godine, djelovanje jedinica 6. udarnog (slavonskog) korpusa NOVJ u neposrednoj blizini Osijeka krajem 1944. godine, te prisustvo jedinica 12. udarnog korpusa NOVJ (51. udarna vojvođanska divizija) na području Baranje u studenom i prosincu 1944, a po-

tom jedinica 3. JA u veljači, ožujku i prve polovine travnja 1945. godine na lijevoj obali Drave naspram Osijeka, unijelo je nespokojstvo u neprijateljske redove, ma koliko se on trudio da prikrije strahovanje.⁴²

Nastupanjem proljeća 1945. godine, predstavnici kvislinških vojnih i civilnih vlasti, čelne glavešine kotarskih oblasti i logora, ustaških stožera i županija i zapovjednici ustaško—domobranskih jedinica na području istočne Slavonije, otpočinju seriju političkih skupova na kojima drže govore, izlažu želje i programe u krajnjoj namjeri, da se pokuša povratiti izgubljeno povjerenje stanovništva tih mjesta u kvislinšku ideologiju i propagandu, premda su i sami bili svjesni predstojeće neminovnosti. Na području užeg rajona srijemskog i dravskog fronta, najaktivnija lica u širenju kvislinške propagande tih dana bili su:

- Ivan Štir, zapovjednik 2. ustaško—domobranskog stajaćeg zdruge
- Josip Šredl, v. d. župan i zapovjednik ustaškog stožera županije Baranja.
- general Gustović, zapovjednik tzv. operativnog područja »istok«
- general Mifek, zapovjednik »hrvatske« divizije
- Luka Lasić, župan županije Vuka
- Marijan Gec, zapovjednik ustaškog stožera županije Vuka
- Karlo Bišaf, zapovjednik ustaškog logora Županja
- Martin Glaser, zapovjednik ustaškog logora II Osijek i sl.

Zanimljivo je pomenuti da nekoliko dana prije ulaska jedinica 3. JA u Osijek, kvislinška propaganda vrši pripreme za obilježavanje 4. godišnjice proglašenja NDH. U tu svrhu grad je kićen ustaškim i njemačkim zastavama, brojnim transparentima, slikama nacističkog firera Adolfa Hitlera i ustaškog poglavnika Ante Pavelića.⁴³ Cjelokupna ova kvislinška lakrdija, pored Osijeka, obavlja se u još nekoliko mjesta istočne Slavonije koja su ograđena minskim poljima i bunkerima. Bilo je to zapravo svega četiri dana pred ulazak jedinica 51. udarne divizije i Osječke udarne brigade u Osijek. Riječ je o trenutku kad se čak i ustaško—domobranska »promidžba« suočila s realnošću, konstatirajući poraznu činjenicu: »Partizani s lijeve obale Drave, topničkom i bacačkom vatrom ugrožavaju Osijek.«⁴⁴

2. Vojnopolitičke i tehničke pripreme jedinica 3. JA za proboj dravskog fronta

U skladu s direktivom Generalštaba JA, jedinice 3. JA (16, 36, 51. udarna divizija i Osječka udarna brigada), nakon likvidiranja bolmanskog mostobrana 21. ožujka 1945. godine, dijelom se zadržavaju na svojim ranijim dislokacijama na području Baranje, a dijelom zaposjedaju lijevu obalu Drave, od sela Torjanaca do ušća Drave u Dunav. Jedan njihov dio već se od ranije nalazio na osiguranju lijeve obale Dunava, od Bačke Palanke do Apatina. U svim jedinicama otpočele su veoma obimne vojnopolitičke i tehničke pripreme za predstojeću operaciju forsiranja Drave, a potom sinhronizirani nastavak borbi svih jugoslavenskih armija na osnovu dogovora njihovih komandanata i maršala Tita u Beogradu 25. ožujka 1945. godine.

U vezi s predstojećim operativnim zadacima, rasformiran je Štab 12. udarnog (vojvođanskog) korpusa. Jedinice 16, 36. i 51. divizije, stavljene

su pod neposrednu komandu Štaba 3. JA. U svim divizijama ukinute su četvrte brigade, a u brigadama peti bataljoni. U duhu plana reorganizacije jedinica, rasformirana je 15. (vojvođanska) brigada »Petefi Šandor« u 16. udarnoj diviziji, 11. (vojvođanska) brigada u 36. udarnoj diviziji i 14. vojvođanska (slovačka) brigada u 51. udarnoj diviziji. Njihov kadar raspoređen je u ostale jedinice 3. JA. Osječka udarna brigada ušla je u operativni sastav 51. divizije.⁴⁵

Provodeći reorganizaciju svojih jedinica, Štab 3. JA odlučio se za stvaranje čvršćih i efikasnijih formacija, bez naglašavanja njihovih nacionalnih i regionalnih obilježja. Istovremeno su formirane inženjerijske i izviđačke jedinice, automatičarske čete i čete za vezu, izvedene popune u kadru, naoružanju, vojnoj opremi, intendantskim i pionirskim sredstvima.⁴⁶ Neosporno da je 3. JA u cjelini provedenim mjerama dobila adekvatnu razinu u smislu bolje organiziranosti i efikasnosti za uspješnije izvršenje predstojećih zadataka.

Na desnoj obali Drave od Donjeg Miholjca do Aljmaša i Borova, položaj su držale okupatorsko—kvislinške jedinice u sastavu: 11. njemačka zrakoplovna divizija jačine 10 — 15.000 ljudi, ojačana 606. pukom za osiguranje, 808. bataljonom za osiguranje i 6. policijskim dobrovoljačkim bataljonom. Pored tih snaga na sektoru Osijeka nalazio se 2. ustaško—domobranski stajaći zdruk (pet bataljona) iz sastava 3. »hrvatske« ustaško—domobranske divizije s nekim manjim dijelovima domobranskih jedinica i ustaških milicija.⁴⁷

Jedinice 11. njemačke zrakoplovne divizije, dobro naoružane, disciplinirane, veoma iskusne u borbama, u brojčanom pogledu bile su daleko veće od ostalih okupatorsko—kvislinških jedinica pred frontom 3. JA na desnoj obali Drave. Raspoređene u borbenom poretku i utvrđene u isturenim naseljima na prvoj liniji fronta, one su predstavljale stub neprijateljske obrane na dravskom frontu. Dislokacija njihovih dijelova u pojedinim mjestima na liniji fronta, bila je:⁴⁸

- 11. lovački puk raspoređen od Žestilovca kod Donjeg Miholjca do Črnkovaca
- 21. lovački puk od Črnkovaca do Valpova
- 22. lovački puk od Valpova do Adolfovca (danas Višnjevca)
- 11. artiljerijski puk s više divizona i bataljona, raspoređeni u mjestima:
- 111. protivtenkovski divizion u rajonu Bizovca
- 111. protivtenkovski divizion u rajonu Valpova
- 111. protivtenkovski divizion u rajonu Osijeka
- 111. protivtenkovski divizion u rajonu Aljmaša i Dalja
- 111. fizilirski* bataljon u rajonu Ernestinova
- 111. dopunski bataljon u rajonu Trpinje
- 111. inženjerijski bataljon u rajonu Bijelog Brda
- 111. puk za snabdijevanje bataljona u rajonu Markušice
- 6. njemački policijski dobrovoljački bataljon

Ostale okupatorsko—kvislinške jedinice:

- 606. puk za osiguranje
- 808. njemački bataljon za osiguranje

* Streljački, pješadijski bataljon

— jedinice 2. ustaško-domobranskog stajaćeg zdruga i posade tzv. pukovnije »Baranja«, djelovale su u kružnoj obrani pojedinih naselja od Aljmaša do Josipovca, a u nešto većoj koncentraciji na području Osijeka.

»Duž desne obale Drave, neprijatelj je iskopao rovove povezane saobraćajnicama. Izgrađeno je dosta bunkera od armiranog betona ili drveta i zemlje. Ispred njih bile su prepreke od bodljikave žice. Neprijatelj je ispred svojih položaja u šumama postavio minska polja, naročito na slabije branjenim mjestima.«⁴⁹ Primjer dovoljno ilustrira s kakvim problemima će se suočiti jedinice 3. JA, u predstojećoj operaciji forsiranja Drave i oslobođenju Osijeka i drugih okupatorsko—kvislinških uporišta na području istočne Slavonije i Podravine, u proljeće 1945. godine.

Međutim, već 3. travnja 1945. godine, Štab 3, JA konkretizira pripreme za operaciju forsiranja Drave i Dunava i oslobođenju mjesta na njihovoj desnoj strani. Prethodno je obavljena procjena situacije. Na osnovu tih elemenata utvrđena su mjesta prijelaza jedinica preko rijeke, na glavnom i pomoćnom pravcu. Nadalje, izvršeno je pregrupiranje jedinica i poduzete ostale neophodne mjere u vezi s predstojećim zadacima.⁵⁰

Jedinice 51. udarne divizije (bez 8. vojvođanske) brigade i jedinice Osječke udarne brigade zaposjele su lijevu obalu Drave od Aljmaša do ušća rijeke Karašice u Dravu kod sela Petrijevci. Desno od njih, s pravcem nastupanja u smjeru Valpova, jedinice 36. udarne divizije. Na njih se do sela Torjanci nadovezuju jedinice 16. udarne divizije itd.

U novom rasporedu jedinice 12. vojvođanske brigade 51. udarne divizije smjenjuju 5. brigadu 36. udarne divizije na lijevoj obali Drave nadomak Osijeka, suprotna obala od sela Retfale. S te pozicije sudjeluju u akciji proboja dravskog fronta, potpomognute jedinicama 4. bataljona Osječke brigade. Istovremeno 8. brigada 51. divizije zauzima položaj na lijevoj obali Dunava, suprotno od sela Dalja i Borova. S tog pravca će u danom trenutku otpočeti forsiranje Dunava, oslobađajući Dalj, Erdut i Bijelo Brdo. U toku operacije forsiranja Drave i Dunava, uspostavlja kontakt s jedinicama 1. JA, koje se kreću od Vukovara i Borova u pravcu Trpinje, Bobote i Klise i jedinica Osječke udarne brigade koje djeluju u rajonu Sarvaša, da bi najzad uzele udjela u borbama za oslobođenje Osijeka.

U zapovijesti Štaba 3. JA 10. travnja 1945. godine, dan je konkretan zadatak podređenim jedinicama i štabovima, u odnosu na dva najjača okupatorsko—kvislinška uporišta na desnoj obali Drave (Osijek i Valpovo) i smjernice za djelovanje jedinica 3. JA u pravcu nastupanja 1. JA nakon proboja srijemskog fronta. Zapovijest je konkretizirana u odnosu na izvođenje operacije forsiranja Drave, te se kaže:

»S glavnim snagama forsirati Dravu, a s manjim snagama Dunav. Razbiti neprijateljsku odbranu u rejonu Osijek — Valpovo. Nakon toga produžiti dalje napredovanje ka jugoistoku u cilju obuhvata Osijeka s južne strane i brzog prodiranja ka liniji Vinkovci — Stari Mikanovci, povezujući se s desnim krilom 1. JA na području Osijeka i Vukovara, osiguravajući se na desnom pravcu nastupa od Našica i Đakova.«⁵¹

Dakle, evidentno je da su zauzimanjem Osijeka i Valpova, jedinice 3. JA imale kao prioritetni zadatak presijecanje cestovnih i željezničkih komunikacija, u nastupajućem pravcu forsiranja Drave i proboja neprijateljskog fronta na njenoj desnoj obali. S druge strane, očigledno da je u cijeloj stvari značajan problem bio sadejstvovanje jedinicama 1. JA u likvidiranju srijemskog fronta, te gonjenju i razbijanju okupatorsko—kvislinških snaga na širem slavonsko—podravskom prostoru. Ovo pitanje bilo je značajnije tim više, jer su se akcije i operacije JA za konačno oslobođenje zemlje u proljeće 1945. godine izvodile sinhronizirano, po jedinstvenom planu, sa točno preciziranim pravcima i zadacima svake od četiri JA napose.

U sklopu operacije forsiranja Drave, oslobođenje Osijeka i Valpova, razbijanje njemačke i ustaško—domobranske obrane na dravskom frontu i potiskivanje ostataka njihovih jedinica u pravcu Našica i Podravske Slatine, Štab 3. JA predvidio je da jedinice 6. udarnog korpusa (12. i 40. slavonska udarna divizija) sadejstvuju jedinicama 16, 36. i 51. udarne divizije, krećući se od pravca Papuka, Krndije i Dilja u smjeru Našica i Đakova. Na taj način spriječila bi se eventualna mogućnost okupatorsko—kvislinškim jedinicama, da se prikupe i srede i zadrže na drugoj liniji obrane Vinkovci — Đakovo — Našice — Donji Miholjac.

U svim jedinicama 3. JA na području Baranje, početkom travnja 1945. godine, otpočeli su kursevi za minere u trajanju 6—10 dana. Stjecali su se elementarni pojmovi iz te oblasti i praktično provjeravali. Načelnik inženjerije 3. JA održao je na dan 6. travnja predavanje u selu Petlovac, za sve bataljonske, brigadne i divizijske rukovodioce iz domena savlađivanja vodenih prepreka.

Na osnovu sugestija Štaba 3. JA, od 5. travnja 1945. godine, u cilju prikupljanja podataka o taktičkim i tehničkim uvjetima za forsiranje Drave, štabovi divizija su zajedno s komandantima brigada obavili rekonosciranje rijeke, te prikupili i utvrdili neophodne elemente taktičke naravi. Na osnovu prikupljenih podataka, utvrđen je raspored brigadnih i divizijskih pravaca za početak izvođenja operacije.⁵²

Za uspješno savlađivanje vodenih prepreka, jedinicama 3. JA nedostajala su adekvatna taktička sredstva. Stoga ih je valjalo pripremiti u lokalnim uvjetima. U tom smislu su na području oslobođene Baranje, angažirane stolarske radionice i pilane. U drugoj polovini ožujka i prve polovine travnja 1945. godine, otpočela je proizvodnja čamaca, skela, dereglja i vesala. Zbog malog kapaciteta radionica, rad se odvijao u tri smjene. Aktivnost se u radionicama odvijala u strogoj tajnosti. »Od 23. februara do 9. marta izrađeno je 130 pionirskih drvenih čamaca, 34 drvena pontona nosivosti 12 tona, oko 800 vesala. Pored toga 36 gumenih čamaca dobiveno je od Štaba 3. ukrajinskog fronta, oko 20 malih ribarskih čamaca za 3—5 ljudi, oko 40 većih ribarskih čamaca i sl.«⁵³

Pripremljena sredstva za savlađivanje vodenih prepreka prenošena su noću pod zaštitom mraka, ostavljena na sigurno mjesto i maskirana, da bi u danom trenutku bila pri ruci. Izvedeno je nekoliko probnih taktičko—tehničkih uvježbavanja prijelaza preko rijeke s dijelom budućih desantnih jedinica.⁵⁴ Cilj vježbe bio je provjera spremnosti i osposobljenosti ukrcavanja, iskrcavanja, snalaženja na vodenoj površini u stvarnim

borbenim uvjetima, potiskivanje i razbijanje neprijatelja iz njegovih fortifikacijskih utvrđenja na desnoj obali rijeke Drave itd.

Jedinice Osječke udarne i 8. (vojvođanske) brigade, dislocirane za desantnu operaciju na pomoćnim pravcima 51. udarne divizije (Sarvaš — Dalj — Borovo) imale su na raspolaganju mjesna taktička sredstva za savlađivanje vodene prepreke. Na izvjestan način ove dvije brigade bile su u prednosti u odnosu na ostale jedinice 51. divizije, jer su se u rajonu njihovih položaja s kojih su krenule u desantnu operaciju, nalazila tradicionalna naselja ribara (Kopačevo, Sarvaš, Bogojevo itd.).

U svim jedinicama 3. JA na području Baranje i lijevoj obali Dunava, formirane su jurišne grupe za uništenje bunkera, mahom sastavljene od boraca koji su se na ovaj zadatak javljali dobrovoljno. Nadalje, predviđen je način ishrane jedinica za vrijeme borbi na mostobranu, određene lokacije i način funkcioniranja brigadnog i divizijskog saniteta, kirurških ekipa, mediko—sanitarnih bataljona, organiziran način izvlačenja ranjenika s prve borbene linije, njihova trijaža prema stupnju ranjavanja i transportiranje u divizijsku, odnosno armijsku bolnicu, organizirano funkcioniranje sistema veze, otprema plijena, zarobljenika i sl.⁵⁵

Razumljivo, u prikupljanju neophodnih elemenata za početak akcije značajno je bilo doznati raspored i jačinu okupatorsko—kvislinških jedinica duž linije fronta, sistem njihove obrane, fortifikacijske objekte i lokalitete, minska polja, žičane prepreke i ostale relevantne taktičke podatke. U tom pogledu maksimalno su angažirani izviđački i obavještajni organi. Za potpuni uspjeh desantne operacije, od posebnog značenja bilo je hvatanje »živog jezika« neprijatelja. Vrijedno je pomena da su izviđački i obavještajni organi 51. udarne (vojvođanske) divizije na ovom planu ispoljili zadivljujuću hrabrost i umijeće.⁵⁶

Intenzivne pripreme i uvježbavanja desantne operacije, nakon završetka borbi na bolmanskom mostobranu, trajale su oko 20 dana. Obavljane su u strogoj tajnosti, u pozadini fronta jedinica 3. JA. Akciju je pratio maksimalno pojačan rad skojevske i partijske organizacije. O značaju predstojeće akcije i ulozi svakog pojedinca i svake jedinice za njen uspjeh, objašnjavano je boračkom i rukovodnom sastavu po vodovima, četama, bataljonima i brigadama. Neprijatelj je, za čitavo vrijeme mirno sjedio u svojim uporištima i utvrđenjima, najmanje očekujući što mu se sprema.

3. Početak i tok operacije

U 23 sata 11. travnja 1945. godine, jedinice 3. JA otpočinju operaciju forsiranja Drave i Dunava po unaprijed predviđenom planu. U akciji sudjeluju sve jedinice 16, 36. i 51. udarne divizije iz prvog ešalona. Na pravcu nastupa jedinica 36. udarne divizije (Belišće — Bistrinci — Valpovo), desant je otpočeo uz pratnju divizijske glazbe, što je u okupatorsko—kvislinškom redovima na suprotnoj obali Drave izazvalo zabunu.⁵⁷

Rasporedom jedinica 51. udarne divizije pred početak operacije, određenje pravaca njihova kretanja nakon prelaska iz baranjske na slavonsko—podravsku stranu i ostvarenjem postavljenog zadatka svakoj od njih, štab 51. divizije želio je da zaokruži Osijek, kao najveći privredni centar i okupatorsko—kvislinški garnizon Slavonije, prisili njegovu posadu

na predaju, te u smislu plana operativnog štaba 3. JA nastavi gonjenje razbijenog neprijatelja, krećući se u pravcu Vinkovaca, Đakova i Našica.

Uži rajon Osijeka branio je 21. lovački puk 11. njemačke zrokoplovne divizije i ustaško—domobranske posadne jedinice iz sastava 2. stajaćeg zdruga pukovnije »Baranja«.

Na pravcu nastupa jedinica 7. i 12. (vojvođanske) brigade Josipovac — Kravice — Adolfovac (Višnjevac), neprijatelj se ogorčeno branio iz bunkera i rovova. Žestokim borbama prsa u prsa, nakon okršaja s desantnim jedinicama, bombama i kundacima, okupatorsko—kvislinška posada prestala je pružati otpor. Brojni su neprijateljski vojnici likvidirani i zarobljeni. Već prvog dana borbi na mostobranu, njemačke i ustaško—domobranske jedinice imale su visoke gubitke: 122 mrtva, 150 ranjenih i 33 zarobljena.⁵⁸ Avijacija JA iz sastava grupe zrakoplovnih divizija bila je od ranog jutra 12. travnja 1945. godine, vrlo aktivna, kako u podršci jedinicama 3. JA, tako i u bombardiranju okupatorsko—kvislinških uporišta kao što su Valpovo, Nard, Belišće, Petrijevci, Josipovac, Adolfovac, Bizovac, Čepin i Osijek.

Zapravo, »Avijacija JA imala je zadatak da prvog dana kontroliše komunikacije, koje od Osijeka vode ka Đakovu i Našicama, da uništava sva motorna vozila južno od Drave i da djeluje po neprijatelju u Đakovu i Našicama. Pored toga ona je trebala da sprečava pokrete neprijatelja prema mostobranu 12. aprila.«⁵⁹

»Inženjerijske jedinice počele su 12. aprila pre podne da podižu pontonski most od pripremljenog materijala u rejonu Nardske skele. Most je već sutradan u 7 sati bio gotov. Dužina mu je iznosila 270 metara, a nosivost 12 tona. Pored toga, izgrađena je i jedna skela nosivosti 30 tona.«⁶⁰

Borci i starješine 7. i 12. (vojvođanske) brigade ulagali su maksimalne napore da slome otpor okupatorsko—kvislinških jedinica na mostobranu 13. travnja 1945. godine. U toj borbi svaka stopa osvojene zemlje zalijevana je njihovim znojem i krvlju. Jedinice Osječke udarne brigade pod komandom v. d. komandanta Đoke Čanaglića (1. i 3. bataljona), forsirale su Dravu na pomoćnom pravcu divizije kod sela Sarvaš.⁶¹ Prijelaz boraca s lijeva na desnu obalu rijeke, bio je izuzetno težak. Na pojedinim mjestima gazili su vodu do vrata. Neprijatelj je svaki pokretni cilj na površini vode gađao žestokom mitraljeskom i bacačkom vatrom. Na ovom sektoru prijelaza desantne jedinice suočile su se s teškim iskušenjem. Broj mrtvih i ranjenih povećavao se iz sata u sat.

U operativnom izvještaju Štaba 3. bataljona Osječke udarne brigade od 15. travnja 1945. godine stoji, da je ta jedinica za posljednja tri dana borbi (12, 13. i 14. travnja) pri pokušaju prijelaza Drave između Osijeka i Sarvaša imala gubitke 8 mrtvih, 27 ranjenih i 12 nestalih.⁶² Drugim riječima borbeni redovi te jedinice za vrijeme operacije na mostobranu, smanjili su se za 47 boraca. U svakom slučaju cifra je velika. Ovaj put riječ je o gubicima na pragu slobode, pa to u toliko pada teže.

Iz sadržaja operativnog izvještaja Štaba 1. bataljona Osječke udarne brigade od 12. i 13. travnja 1945. godine, vidljivo je da je i ta jedinica imala visoke gubitke na sektoru Sarvaš. Zapravo, uzastopno prelazeći Dravu u

dva navrata, u toku dva dana, gubici bataljona bili su: 21 poginulih, 70 ranjenih, 2 utopljena i 11 nestalih.⁶³

U ponovljenom jurišu jedinica 1. i 3. bataljona Osječke udarne brigade 13. travnja 1945. godine, popucali su redovi okupatorsko-kvislinške obrane u Sarvašu. Istovremeno su jedinice 2. bataljona te brigade vršili demonstrativan napad s lijeve obale Drave, iz Podravlja i Tvrđavice na centar Osijek. Na ovaj način potpomagale su napredovanje jedinica 7. i 12. brigade 51. udarne divizije ka periferiji Osijeka, a potom središtu grada.

Jedinice 4. bataljona Osječke udarne brigade, također su sadejstvovale jedinicama 7. i 12. (vojvođanske) brigade na području Josipovca i Kravica. Tako su, uz jedinice 51. udarne divizije, u žestokim borbama za Osijek angažirani cjelokupni dijelovi Osječke udarne brigade, koja nosi ime grada za kojeg se vodi dvodnevna danonoćna borba, radi njegovog definitivnog oslobođenja.

Nakon dva uzastopna neuspjela pokušaja forsiranja Dunava u rajonu Dalja i Borova, jedinice 8. (vojvođanske) brigade, tek u trećem navratu razbijaju obranu okupatorsko-kvislinških jedinica na području Dalja, Erduta i Bijelog Brda. Na relaciji Bijelo Brdo — Sarvaš, stupaju u dodir s jedinicama Osječke udarne brigade, stupajući istovremeno na lijevom krilu u kontakt s jedinicama 1. JA, koje nakon oslobođenja Trpinje, Vere i Bobote kreću u pravcu Klise.

U međuvremenu, jedinice 36. udarne i 51. udarne divizije stežu обруč oko Osijeka. Istovremeno jedinice 16. udarne divizije uspješno forsiraju Dravu na sektoru Valpovo — Donji Miholjac, ugrožavajući na taj način neprijatelja koji na svom povlačenju, u pravcu Našica i Podravske Slatine, daje žestok otpor.

U skladu s planom Štaba 3. JA, organizirano je operativno sadejstvo jedinica 6. udarnog (slavonskog) korpusa u akciji proboja srijemskog i dravskog fronta i njihovo angažiranje u gonjenju razbijenog neprijatelja.⁶⁴ Naime, u trenutku početka operacije na dravskom mostobranu, jedinice 12. udarne i 40. (slavonske) divizije, imale su zadatak da izvrše pokrete u pravcu Đakova i Našica. Njihov je osnovni zadatak bio da zatvore prolaz okupatorsko-kvislinškim jedinicama u slučaju eventualnog njihova povlačenja u smjeru Krndije, Dilja i Požeške kotline.

Očigledno da je prisustvo jedinica 12. i 40. divizije u zaleđu njemačkih i ustaško-domobranskih pozicija unijelo zabunu u okupatorsko-kvislinške štabove. Time je dovedena u pitanje namjera neprijatelja, da na narednoj obrambenoj liniji Donji Miholjac — Đakovo — Našice — Slavonski Brod izvrši pokušaj konsolidiranja fronta. Ovo je nesumnjivo, u smislu potpunog uspjeha operacije jedinica 3. JA na dravskom frontu, imalo veliko značenje.

Razbijene na prvoj obrambenoj liniji, prorijeđenih redova, odsječene od svojih baza i uporišta, okupatorsko-kvislinške snage konfuzno se povlače, praćene u stopu od jedinica 3. JA na cijelom frontu.

Presudna bitka za oslobođenje Osijeka traje od 13. travnja 1945. godine. U borbama taj dan 7. (vojvođanska) brigada je imala 22 poginula i 280 ranjenih, nanijevši okupatorsko-kvislinškim jedinicama gubitke od 66 ubijenih

i 20 zarobljenih vojnika.⁶⁵ U kasnim popodnevnim satima, jedinice 1. i 3. bataljona Osječke udarne brigade i 8. (vojvođanske), ugrožavaju neprijateljsku posadu s istočne strane. Istovremeno su jedinice 7. i 12. (vojvođanske) brigade 51. udarne divizije, 4. bataljon Osječke udarne brigade, te jedinice 1. i 5. brigade 36. udarne divizije, izvršile pomjeranja svojih smjerova u pravcu zapadno od Osijeka. S druge strane, dio jedinica 36. udarne divizije u vidu zaobilaznog luka, zaokružuju Osijek u pravcu južnog dijela grada.

14. travnja 1945. godine poslije pola noći, otpočeo je opći napad jedinica 36, 51. udarne divizije i Osječke udarne brigade na Osijek. Napad je bio veoma snažan tako da okupatorsko-kvislinška posada nije uspjela dići u zrak brojne privredne i stambene objekte, koje je svojevremeno pripremila za rušenje u slučaju opasnosti. Na prilazima Osijeku u Donjem gradu, našle su se u rane jutarnje sate jedinice Osječke udarne brigade i 8. (vojvođanske). U grad su prve ušle jedinice Osječke udarne brigade s istočne strane na dan 14. travnja 1945. godine, rano u jutro. Poslije njih ulaze jedinice 8. vojvođanske brigade.

Jedinice 7. i 12. (vojvođanske) brigade ušle su u grad isti dan, negdje oko 5 sati u jutro sa zapadne strane.⁶⁶ Uz Petrijevec, Josipovac, Adolfovac (danas Višnjevac), Retfalu, Sarvaš, Bijelo Brdo i Dalj, u borbama za prilaz Osijeku, otpor su dale neprijateljske jedinice u Čepinu. U pojedinim mjestima, okupatorsko-kvislinške jedinice su za vrijeme borbi na mostobranu pružale otpor, dok im nije likvidiran i posljednji vojnik.

U oslobođenom Osijeku zaplijenjena je velika količina ratnog materijala, oružja i municije. Jedinicama 36. i 51. udarne divizije i Osječke udarne brigade, predao se veliki broj domobrana, ko ji su se za vrijeme borbi na mostobranu posakrivali po kućama. Rodoljubivi građani Osijeka su na samoj obali Drave sačekivali oslobodiocima, otkrivajući im uporišta i skloništa neprijatelja. Na kraju je Štab 51. udarne divizije podnio radostan izvještaj svom nadređenom štabu. Naime, 14. travnja 1945. godine oko 10 sati, izvijestio je Komandu 3. JA o definitivnom oslobodenju Osijeka. Slijedio je odgovor Štabu 51. divizije koji je potpisao komandant 3. JA, general-lajtnant Kosta Nađ⁶⁷ i politički komesar Branko Petričević.⁶⁸ Odgovor je sadržavao pohvalu i priznanje jedinicama i štabovima za uspješno izvedenu akciju.⁶⁹ Isti dan održan je miting u oslobođenom Osijeku, na današnjem Trgu slobode. Govorili su rukovodioci 51. udarne divizije i Osječke udarne brigade, članovi Okružnog komiteta KPH Osijek, sekretar SKOJ za Hrvatsku Jure Bilić i potpredsjednik AVNOJ Moša Pijade.

Jedinice 51. udarne divizije i dio jedinica 36. udarne divizije, koje su sudjelovale u operaciji forsiranja Drave i borbama za oslobodenje Osijeka, isti dan odlaze po daljnjem operativnom zadatku. Slijedilo je gonjenje razbijenih okupatorsko-kvislinških jedinica u pravcu Našica, Podravske Slatine i Virovitice. Jedinice Osječke udarne brigade ostaju tri dana u oslobođenom Osijeku radi obavljanja garnizonske službe. Nakon toga pridružuju se matičnoj jedinici — 12. udarnoj (slavonskoj) diviziji, koja u okviru jedinica 3. JA, sudjeluje u završnim borbama za oslobodenje zemlje. Dakle, tok operacije na mostobranu u cjelini se uspješno odvijao po predviđenom planu. Nesumnjivo je da su prethodno temeljito izvršene pripreme za proboj dravskog fronta i element iznenađenja okupatorsko-kvislinških je-

dinica na položaju, bili presudni činioci za tako uspješan ishod cijelog poduhvata.

U operaciji forsiranja Drave i borbama za oslobođenje Osijeka (11—14. travnja 1945. godine), jedinice 51. udarne divizije imale su gubitke: 128 poginulih, 622 ranjenih i 3 nestala.⁷⁰ Istovremeno su nanešeni gubici okupatorsko-kvislinškim jedinicama: 960 ubijenih, više stotina ranjenih i 640 zarobljenih. Zaplijenjeno je 50 raznih mitraljeza, 1000 pušaka, 10 topova i veće količine ostale ratne opreme.⁷¹

U operaciji forsiranja Drave i borbama za oslobođenje Osijeka, jedinice Osječke udarne brigade također su imale visoke gubitke: 35 poginulih, 152 ranjena, 23 nestala i 2 utopljena borca.⁷² Brigada je okupatorsko-kvislinškim snagama nanijela gubitke: 119 ubijenih, 96 ranjenih i 169 zarobljenih vojnika i oficira.⁷³ Zaplijenjena su 4 »šarca«, 6 puškomitraljeza, 1 teški mitraljez, 103 puške, 20 pištolja, 2 šmajsera, 35 ručnih bombi, 6500 pušcanih metaka, 12 mina za tromblone itd.⁷⁴

Shvatajući značaj dravskog fronta za obranu svojih pozicija na području istočne i sjeveroistočne Slavonije i Podravine, njemačka okupaciona komanda za Jugoistok je još u toku 1944. godine na ovaj prostor dovela elitnu 11. zrakoplovnu diviziju, a kasnije i dio jedinica 91. njemačkog armijskog korpusa (7. SS, 104. i 117. lovačka i 297. pješadijska divizija), te dijelove 15. kozačkog korpusa (1. i dio 2. kozačke divizije). Pored njih prisutne su brojne kvislinške, ustaško-domobranske posadne jedinice, dijelovi pukovnije Baranja, tjelesnog zdruga, tzv. »hrvatske« divizije, dobrovoljačke policijske snage i sl.

Stoga akcije i operacije jedinica NOVJ (3. JA) za oslobođenje Osijeka 1944/45. godine, imaju veliki vojnopolitički i propagandni značaj. Sudionici tih događaja, borci i starješine 36. i 51. udarne (vojvođanske) divizije i kasnije Osječke udarne brigade NOVH, duboko pamte surove epizode iz tih dana. Za mnoge je njihove pripadnike, nakon vojevanja širom Jugoslavije, rijeka Drava postala kraj životnog i borbenog puta. Ispoljeni heroizam navedenih jedinica i boraca u pojedinim trenucima na mostobranu, ravan je podvizima Titovih partizana, u do tada najvećim ratnim okršajima i poprištima širom naše zemlje.

Operativna dejstva i sadejstva jedinica 1. i 3. JA, u toku proboja srijemskog fronta u travnju 1945. godine, njihove sinhronizirane akcije i operacije, besprijekorno funkcioniranje štabova, rodova, službi, veze i pozadine od početka operacije do definitivne likvidacije jednog i drugog fronta, ostaju zanimljiva poglavlja naše suvremene vojne povijesti.

Uspješnim završetkom operacije jedinica 3. JA na dravskom mostobranu u travnju 1945. godine, stanovnici Osijeka i susjednih mjesta su nakon četverogodišnje okupacije i terora dobili željno čekanu slobodu. Od trenutka oslobođenja Osijeka, porasla je njegova uloga kao značajnog privrednog, prometnog, zdravstvenog, tranzitnog i političkog centra Slavonije, pogotovo za vrijeme daljnjeg nastavka borbi jedinica 1. i 3. JA, u okviru završnih operacija za konačno oslobođenje zemlje.

Činjenica je da je neposredno nakon oslobođenja Osijeka, u ovaj grad predислоcirana armijska baza 3. JA iz Sombora, koja tu ostaje do završetka narodnooslobodilačkog rata. Nakon proboja dravskog fronta, u

Osijeku su zaplijenjene ogromne količine hrane, vojne opreme, naoružanja, intendantskih i prometnih sredstava. U prostorijama osječkih kasarni, koje su do tada koristile okupatorsko-kvislinške jedinice za svoje potrebe, organizirana je pohrana skladišnih zaliha, te odvojene armijske potrebe za transportiranje radi snabdijevanja jedinica na frontu. Stoga je u Osijeku djelovao i veći broj armijsko-pozadinskih ustanova i službi.

Osijek je praktično nakon oslobođenja, 14. travnja 1945. godine, u pravom smislu riječi postao vojnopolitički, zdravstveni i kulturno-prosvjetni centar Slavonije i Baranje. Od tada u njemu djeluje Oblasni NOO za Slavoniju, Oblasni komitet KPH, Oblasni odbor JNOF, AFŽ, SKOJ i USAOH, Oblasni sanitetski centar, Tranzitni logor ratnih zarobljenika itd. U oslobođenom Osijeku otpočinje rad Oblasnog kazališta Slavonije (danas Hrvatsko narodno kazalište), tiskanje »Glasa Slavonije«, rad sportskih i kulturno-umjetničkih društava. U postojećim uvjetima nastavljaju redovan rad privredna poduzeća i radionice, odgojno-obrazovne i socijalne institucije itd.

25. travnja 1945. godine održan je veliki radničko-namještenečki zbor u Osijeku, na kojem su govorili: Đuro Salaj, predsjednik Glavnog odbora Jedinstvenih sindikata radnika i namještenika Jugoslavije; Marko Belinić, predsjednik Zemaljskog odbora jedinstvenih sindikata Hrvatske, te Ivan Flec, član Okružnog odbora JNOF i prvi predsjednik Općinskog sindikalnog vijeća Osijek.

Iz borbi, tokom završnih operacija u proljeće 1945. godine, na liječenje i oporavak u Osijek upućen je veliki broj bolesnika i ranjenika jedinica 1. i 3. JA. Upravo je ta okolnost bila povod da je vrhovni komandant JA Predsjednik vlade Demokratske Federativne Jugoslavije, maršal Jugoslavije JOSIP BROZ TITO posjetio sanitetske ustanove u gradu Osijeku na dan 5. lipnja 1945. godine⁷⁵ Tako se Osijek našao među prvim gradovima naše zemlje, koje je drug TITO posjetio neposredno nakon oslobođenja.

B I L J E Š K E:

- ¹ Osijek je u toku okupacije bio sjedište kvislinškog gradskog poglavarstva, kotarske oblasti, ustaškog logora I i II, županije Baranja i ustaškog stožera, divizijsko središte i sjedište domobranskog zbornog područja. Nadalje, u Osijeku se nalazilo sjedište 2. ustaško-domobranskog stajaćeg zdruga, pukovnije» Baranja«, popunidbenog zapovjedništva, Njemačke narodne skupine za NDH, značajnih institucija i ureda gestapoa, a 1942. godine dobiva odobrenje za osnivanje italijanskog konzulata.
- ² Jedinice Diljskog i Osječkog NOP odreda u toku 1943/44. godine, ugrožavaju željezničku i cestovnu komunikaciju Osijek — Našice — Osijek — Đakovo i Osijek — Vinkovci. Njihove jedinice, a potom i jedinice 12. udarne (slavonske) divizije, operiraju na prilaznim pravcima Osijeku, ugrožavajući okupatorsko-kvislinška uporišta: Josipovac, Vladisavce, Hrastin, Vuku, Tenjski Antunovac itd.
- ³ Osječka udarna brigada NOVH osnovana 1. ožujka 1944. godine. Djelovala je u sastavu 12. udarne (slavonske) divizije NOVJ. Za vrijeme posljednje faze borbi na virovitičkom mostobranu, odsječena od svoje matične divizije 9. veljače 1945. godine. Od tada do oslobođenja Osijeka djeluje u sastavu jedinica 12. udarnog (vojvođanskog) korpusa NOVJ, prvo 36. udarne, a potom 51 udarne divizije. Nakon oslobođenja Osijeka vraća se u sastav svoje matične jedinice — 12. udarna divizija, te sudjeluje u završnim operacijama za konačno oslobođenje zemlje.

- 1, 2, i 3. JA osnovane naredbom vrhovnog komandanta NOV i POJ, maršala Tita br. Str. pov. 1/45. od 1. siječnja 1945. godine. Vojnoistorijski institut Beograd (u daljnjem tekstu: VIIB), K-21, reg. br. 1/1-1. Četvrta JA osnovana je 1. ožujka 1945.
- U sastav 3. JA ulaze jedinice 6, 10. i 12. korpusa (12, 16, 32, 33, 36, 40. i 51. divizija), te jedinice Istočne i Zapadne grupe NOP odreda 6. (slavonskog) i 10. (zagrebačkog) korpusa NOV i POH.
- ⁵ Nikola Božić, *Batinska bitka*. Izdavačka radna organizacija Rad, Beograd, 1978, str. 393.
- ⁶ Zrakoplovna grupa »Vitruk« dobila je ime po general-majoru Crvene armije Nihiforoviću Vitruku (1902—1946), heroju Sovjetskog saveza i narodnom heroju Jugoslavije. Vitruk je komandovao 10. gardijskom jurišnom i 236. lovačkom zrakoplovnom divizijom sovjetske zračne eskadrile, koje su zajedno s jedinicama za snabdijevanje ratnim materijalom, stavljene na raspolaganje NOVJ i bile pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ, nakon oslobođenja Beograda pa nadalje.
- ⁷ VIIB, K 140, reg. br. 1/13-1 i K-153/B ,54, dok 1, 2, 3 i 4; Nikola Božić, c. d. str. 394.
- ⁸ Hrvatski list započeo izlaženje u Osijeku 1920. kao organ Hrvatskog bloka. Pod istim nazivom nastavlja izlaženje do travanjskog rata 1941. godine i za cijelo vrijeme okupacije. Posljednji broj izašao je noću 13/14. travnja 1945. godine. Njegovu prodaju onemogućio je ulazak jedinica 51. udarne divizije i Osječke udarne brigade u grad.
- U kvislinškom (ustaško-domobranskom rječniku) krugovalna postaja je uobičajen naziv za radio-stanicu.
- ¹⁰ Srijemski front nastao je već u rujnu 1944. godine. Za okupatorsko-kvislinške jedinice imao je posebno značenje poslije oslobođenja Beograda. Prostirao se od Save do Dunava. Od Stare Pazove i Rume do Vukovara i Vinkovaca, neprijatelj je na srijemskom frontu imao sedam fortifikacijskih utvrđenja: Braon, Zelena, Zuta, Crna, Crvena, Nibelunška i Zelena II linija. Front je imao zadatak da štiti povlačenje i pregrupiranje njemačkih jedinica Grupe armija »E« s područja Balkana s jedne strane, s druge da onemogući djelovanje jedinica NOV i POJ i eventualno jedinica Crvene armije na području između Save i Dunava.
- Protiv kvislinških i okupatorskih jedinica 34. njemačkog armijskog korpusa, u borbama na srijemskom frontu u početnoj fazi angažirane su jedinice 1. proleterskog i 12. udarnog (vojvođanskog) korpusa NOVJ, te jedinice 68. korpusa Crvene armije. Kasnije isključivo jedinice 1. JA na centralnom dijelu, jedinice 2. JA na lijevom krilu (sjeveroistočna Bosna) i jedinice 3. JA na desnom krilu (Baranja i Podravina), te jedinice NOV i POH na području Slavonije u pozadini srijemskog fronta. Srijemski front na kojem se punih šest mjeseci vodio pozicioni rat između jedinica NOVJ (JA) i neprijatelja, bio je surova ratna škola, u kojoj su platili životom 30.000 boraca NOVJ.
- ¹¹ Enciklopedija Jugoslavije, Sv. I. Jugoslavenski leksikografski zavod Zagreb, 1980, str. 594.
- ¹² Odlukama AVNOJ u Jajcu 29. i 30. XI 1943. godine, zaključeno je da će nova Jugoslavija biti federativna zajednica ravnopravnih naroda i narodnosti Jugoslavije, da se zabranjuje povratak u zemlju jugoslavenskoj izbjegličkoj vladi, kralju Petru II i dinastiji Karađorđevića. O njihovoj sudbini kao i društveno—političkom uređenju zemlje, odlučivat će narod završetkom rata, na prvim demokratskim izborima. U skladu s tim, došlo je u dva navrata 1944. godine do sporazuma Tito — Šubašić. Na posljednjem koji je održan u oslobođenom Beogradu 2. studenog 1944. godine, zaključeno je da se u dogledno vrijeme pristupi formiranju jedinstvene vlade DFJ, što je bio uvjet za diplomatsko priznanje tekovina revolucije u našoj zemlji.
- ¹³ Grupa armija »E« formirana 1. siječnja 1943. godine. Njeno jezgro su sačinjavale jedinice 12. njemačke oklopne armije. Danom formiranja Grupa armija »E« postala je istovremeno njemačka komanda za Jugoistok. Njene jedinice mahom su dislocirane na području Grčke, Albanije i Jugoslavije.
- ¹⁴ Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije (NKOJ) je, u više navrata u drugoj polovini 1944. godine, objavljivao amnestiju za vojna lica u kvislinškom jedinicama. Amnestija je imala veliki odjek. Uslijedio je masovan prijelaz zavedenih lica u redove NOV i POJ.

- ¹⁵ Ofenziva jedinica 1. proleterskog korpusa NOVJ i jedinica 68. streljačkog korpusa Crvene armije prve polovine prosinca 1944. godine, usmjerena je na razbijanje najjačih neprijateljskih fortifikacijskih utvrđenja na srijemskom frontu — tzv. Crvena i nibelunška linija.
- ¹⁶ Njemačkoj komandi Jugoistoka podređene su sve njemačke jedinice na jugoistoku Evrope. Do ožujka 1945. godine na dužnosti njemačkog komandanta za Jugoistok nalazio se nacistički feldmaršal Maximilian von Weich (1881—1954). Nasljedio ga je general—pukovnik Alexander Löhr (1885—1947), kojeg je Viši vojni sud u Beogradu poslije rata osudio na smrt strijeljanjem, zbog počinjenih zločina u našoj zemlji u toku okupacije.
- ¹⁷ VIIIB, K—295, reg. br. 3—2/1, depeša br. 45, 47. i 87.
- ¹⁸ Zapovijest Štaba 51. udarne (vojvodanske) divizije NOVJ od 9. prosinca 1944. godine (VIIIB, K—1401, reg. br. 25—1 i 26—1); Nikola Božić, 7. vojvodanska brigada. Vojnoizdavački zavod Beograd, 1984, str. 301.
- ¹⁹ VIIIB, K—1399—A, reg. br. 55—1
- ²⁰ Ivan Štir, rođen u Čepinu kod Osijeka 1914. Prije rata student i činovnik. Od prvog dana okupacije Štir je stub ustaškog pokreta u Osijeku. Zapovjednik je 2. ustaško—domobranskog stajaćeg zdruga u činu pukovnika. Zbog svoje privrženosti kvislinškom režimu, ustaškom poglavniku Anti Paveliću i nacističkom Rajhu, primio je brojna okupatorsko—kvislinška odlikovanja i priznanja, među kojima su i »Njemački orao 1. stupnja s mačevima« 8. siječnja 1945. godine. Posljednjih dana rata Štir je emigrirao iz zemlje. Sudjeluje u korejskom građanskom ratu 1950. kao legionarski instruktor, nakon čega mu se gubi trag.
- ²¹ Hrvatski list, br. 287 (8352) od 13. prosinca 1944. godine, str. 1.
- ²² VIIIB, K—1400, reg. br. 47—1/3.
- ²³ Milan Ješić Ibra (1914—1986), srijemski partizan, borac i ratni komandant 7. (vojvodanske) brigade NOVJ. Sudionik je brojnih bitaka i borbi na području Srijema, Fruške Gore, Slavonije, Bosne, Baranje, Podravine i Slovenije. Komanduje 7. vojvodanskom brigadom za vrijeme borbi na batinskom, virovitičkom i bolmanskom mostobranu, operaciji forsiranja Drave i borba za oslobođenje Osijeka. Nosilac je »Partizanske spomenice 1941« i narodni heroj Jugoslavije. Nakon oslobođenja ostaje na dužnosti u JNA. Umirovljen u činu pukovnika JNA. Umro u Novom Sadu listopada 1986. godine.
- ²⁴ Marinko Petrov, Pakao na Dravi. Mjesna organizacija SUBNOR Belišće, 1979, str. 35.
- ²⁵ Lazar Marković Čađa, rođen u Rumi 1925. godine, dimnjačarski radnik, sudionik narodnooslobodilačkog rata od 1942. godine, hrabri srijemski partizan, borac, puškomitraljezac. Od 1944. godine komandant 1. bataljona 8. (vojvodanske) brigade. U završnim operacijama 1945. godine, Čađa je na dužnosti zamjenika komandanta 7. vojvodanske brigade Milana Ješića Ibri. Sudionik je brojnih ratnih okršaja svoje jedinice na području Bosne, Srijema, Slavonije, Baranje, Podravine i dr. Nakon oslobođenja na službi u JNA s činom pukovnika. Nosilac je brojnih odlikovanja i priznanja, među kojima su Orden narodnog heroja Jugoslavije od 1953. godine. Umirovljen 1978. godine.
- ²⁶ Vojvodina u borbi. Savez boraca narodnooslobodilačkog rata SR Srbije — Predsjedništvo SUBNOR Vojvodine Novi Sad, 1963, str. 684; Nikola Božić, c. d. str. 304.
- ²⁷ Virovitički mostobran 1944/45. godine — uobičajen naziv u vojnoj literaturi za operativni prostor, koji gravitira Virovitici i graničnom prijelazu na Dravi kod Barča. Mostobran je zahvaćao srednji dio Podravine, istočni dio Bilogore i sjeverozapadni dio slavonskih planina Papuka i Krndije. Od polovine prosinca 1944. godine do 9. veljače 1945, na virovitičkom mostobranu vođene su žestoke borbe između okupatorsko—kvislinških jedinica i jedinica 6, 10. i 12. korpusa NOVJ (3. JA)
- ²⁸ Sreta Savić, 51. vojvodanska divizija. Vojnoizdavački zavod Beograd, 1974, str. 55.
- ²⁹ Nikola Božić, c. d. str. 309.
- ³⁰ Za vrijeme okupatorsko—kvislinške operacije »Werwolf« (»Vukodlak«) koja se odvija u okviru borbi na virovitičkom mostobranu 6 — 10. veljače 1945. godine, jedinice 12. udarnog (vojvodanskog) korpusa NOVJ (3. JA) čiji dijelovi već od polovine prosinca 1944. godine sudjeluju u operacijama na ovom prostoru, 9. veljače 1945. godine pod pritiskom nadmoćnih snaga neprijate-

lja, povlače se na lijevu obalu Drave u rajonu Barča. Nakon toga dislocirane su na područje Baranje, gdje ostaju do proboja dravskog fronta u proljeće 1945. godine.

- ³¹ Borbe jedinica 3. JA (16, 36, 51. udarna divizija i Osječka udarna brigada) na bolmanskom mostobranu u Baranji, s jedinicama 11. njemačke zrakoplovne i 1. kozačke divizije, traju 6 — 21. ožujka 1945. godine. Činjenica da je Štab 3. JA u tim borbama angažirao sve dijelove 12. udarnog (vojvođanskog) korpusa i jedinice Osječke udarne brigade, da su žestoke danonoćne petnaestodnevne borbe za mostobran vođene u terenski i godišnjedobno nepovoljnim uvjetima (hladno, kišovito vrijeme, močvarno i neprohodno zemljište), da je u tim borbama od prvog do posljednjeg dana angažirano zrakoplovstvo JA u znatnom obimu, da su za vrijeme borbi izginuli brojni borci i starješine 3. JA, među kojima su:
- Ferenc Kiš, komandant 15. (vojvođanske) brigade »Petefi Šandor«; Dušan Vukasović Diogen, komandant 36. udarne (vojvođanske) divizije; Ivan Molnarić, komandant 423. zrakoplovnog puka; Bude Popović, opunomoćnik OZN-e 16. udarne (vojvođanske) divizije; ranjen Milan Basta, politički komesar 51. udarne (vojvođanske) divizije itd. dovoljno ilustrira o žestini i karakteru borbi u rajonu baranjskog sela Bolman u toku ožujka 1945. godine.
- ³² Savo Orović, Ratni dnevnik (1941—1945). Hronometar Beograd, 1972, str. 607.
- ³³ Maršal Tito je u dva navrata posjetio prve linije srijemskog fronta: u toku prosinca 1944. i veljače 1945. godine. S rukovodiocima Štaba 1. proleterskog korpusa NOVJ i kasnije Štaba 1. JA, analizirao je stanje i borbenu spremnost jedinica, te dao upute i smjernice za otklanjanje nedostataka.
- ³⁴ Milovan Dželebdžić—Dušan Uzelac, Neposredni uticaj maršala Tita na tok operacija na sremskom frontu. Vojnoistorijski glasnik, br. 2—3/77. Vojnoistorijski institut Beograd, 1977, str. 231.
- ³⁵ Osječki NOP odred formiran po naređenju Štaba 6. korpusa NOV i POH 5. listopada 1943. godine. Uslijed otežanih uvjeta djelovanja na području istočne Slavonije krajem 1944. godine, rasformiran je u siječnju 1945. godine. Njegov kadar raspoređen je u ostale slavonske jedinice NOV i POH. Odred je imao izvandredne rezultate na vojnom i političkom planu.
- ³⁶ Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske Zagreb (u daljnjem tekstu: IZHRPHZ), fond Oblasni komitet KPH za Slavoniju, reg. br. RK—112/431.
- ³⁷ Isto,
- ³⁸ Ivan Mišković, Vojna pozadina u Slavoniji 1941—1945. Vojnoizdavački zavod Beograd, 1982, str. 497.
- ³⁹ VIIB, K—1755—1, reg. br. 12/7.
- ⁴⁰ IZHRPZ, reg. br. RK—112/430; Hronologija narodnooslobodilačke borbe naroda Jugoslavije (u daljnjem tekstu: Hronologija). Vojnoizdavački zavod Beograd, 1964, str. 1006.
- ⁴¹ Hronologija, str. 1037.
- ⁴² Samo u toku jednog dana (23. studeni 1944. godine) saveznička avijacija i Zrakoplovna grupa »Vitruk« NOVJ uznemiravali su kvislinšku i okupatorsku posadu u Osijeku u 22 navrata.
- ⁴³ Hrvatski list, br. 75 (8440), 12. IV 1945, str. 3.
- ⁴⁴ Hrvatski list, br. 73 (8438), 7. IV 1945, str. 2.
- ⁴⁵ VIIB, K—291, reg. br. 1—1/2
- ⁴⁶ VIIB, K—299, reg. br. 1—29; K—1241, reg. br. 24—1; K—1396, reg. br. 22—2; Sreta Savić — Zarko Atanacković, Treća armija. Institut za istoriju SAP Vojvodine, edicija »Vojvodina u borbi«, serija hronike, knjiga 23. Novi Sad, 1981, str. 228.
- ⁴⁷ Radovan Panić, 3. (vojvođanska) NOU brigada. Vojnoizdavački zavod Beograd, 1980, str. 426.
- ⁴⁸ Dušan Uzelac — Milovan Dželebdžić, Hronika sremski front 1944/45. Beogradski izdavački grafički zavod Beograd, 1979, str. 407.
- ⁴⁹ Branislav Popov Miša, 12. (vojvođanska) NOU brigada. NIRO »Vršačka Kula« Vršac, 1983, str. 153.
- ⁵⁰ Hrvatska u NOB (fotomonografija). Grafički zavod Hrvatske — Muzej revolucije naroda Hrvatske — Republički odbor SUBNOR SR Hrvatske Zagreb, 1986, str. 528; Grupa autora, Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944—1945. Vojnoizdavački zavod Beograd, 1965, str. 473—481.

- ⁵¹ VIIB, K—1396, reg. br. 14—7/3; K—293, reg. br. 18—1/1; Sreta Savić, c. d. str. 159.
- ⁵² VIIB, K—1396, reg. br. 7—3
- ⁵³ Sreta Savić — Žarko Atanacković, c. d. str. 235.
- ⁵⁴ VIIB, K—292, reg. br. 2—5/3.
- ⁵⁵ Problem ranjenika reguliran je zapovijednošću Sanitetskog odsjeka 51. udarne (vojvođanske) divizije, br. 5. od 11. travnja 1945. godine: VIIB, K—1396, reg. 14 — 5/3.
- ⁵⁶ Vasa Vesković, Rad izviđačkih grupa 51. divizije na frontu u Baranji. Vojnoistorijski glasnik, organ Vojnoistorijskog instituta Beograd, br. 3/1950; VIIB, K—1396, reg. br. 35 — 1, 3—3.
- ⁵⁷ Sreta Savić — Žarko Atanacković, c. d. str. 254.
- ⁵⁸ Branislav Popov Miša, c. d. str. 162; Sreta Savić, c. d. str. 175.
- ⁵⁹ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, t. XI, knj. 3, dok. 38. Vojnoistorijski institut Beograd, 1961, str. 204. i dok. 39. str. 216.
- ⁶⁰ Branislav Popov Miša, c. d. str. 163.
- ⁶¹ Od tragičnog slučaja u selu Grabovcu (Baranja) 21. veljače 1945. godine, kad je nesretnim slučajem poginuo Milan Bobić, komandant Osječke udarne brigade, za v. d. komandanta ove jedinice do oslobođenja Osijeka postavljen je Đoko Čanaglić.
- ⁶² VIIB, K—890, reg. br. 6/8.
- ⁶³ VIIB, K—890, reg. br. 7/7.
- ⁶⁴ Odlukom Generalštaba JA u proljeće 1945. godine, rasformirani su korpusi NOVJ. Njihove divizije kao organski sastav postaju cjelina jedne od četiri JA, već prema tome na kojem dijelu Jugoslavije djeluju.
- ⁶⁵ Nikola Božić, c. d. str. 363.
- ⁶⁶ Kosta Nađ (1911—1986), radnik i podoficir predratne jugoslavenske vojske. Od rane mladosti angažiran u naprednom radničkom pokretu. 1933. godine osuđen je na dvije godine robije s koje bježi. U Zagrebu živi ilegalno. Sudionik je građanskog rata u Španiji s činom kapetana, komandant Balkanskog bataljona interbrigadista. Član KPJ od 1937. godine. 1939. godine završio u koncentracionom logoru Francuske. Preko ilegalnih veza otišao na rad u Njemačku, da bi početkom općenarodnog ustanka u našoj zemlji 1941. godine došao u Zagreb na kadrovski raspored.
- Nađ djeluje kao organizator narodnog ustanka na Kordunu, istočnoj Bosni, Bosanskoj Krajini i sl. Komanduje u operaciji za oslobođenje Rogatice, Foče, Prijedora, Bihaća, Jajca, Tuzle, Osijeka itd. U toku narodnooslobodilačkog rata obavljao je brojne vojne funkcije: komandant Operativnog štaba NOV i POJ za Bosansku Krajinu, komandant 1. i 3. (bosanskog) korpusa NOVJ, komandant Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine. Od 1. siječnja 1945. godine komandant je 3. JA, kojom rukovodi u borbama na virovitičkom i bolmanskom mostobranu, operaciji forsiranja Drave, proboru dravskog fronta, razbijanju i potiskivanju okupatorsko—kvislinških jedinica u Podravini i Sloveniji 1945. godine u toku završnih operacija JA za konačno oslobođenje zemlje.
- Nakon što su jedinice 3. JA potukle ogromne okupatorsko — kvislinške snage, koje su pokušale da se izvuku iz naše zemlje u svibnju 1945. godine, zarobile preko 250.000 neprijateljskih vojnika, vodeće funkcionere ustaške vlade i takoreći cjelokupni štab njemačke Grupe armije « E », na čelu s njenim komandantom, nacističkim general—pukovnikom Aleksandrom Lerom, Nađ je 15. svibnja 1945. godine poslao radosnu vijest Vrhovnom komandantu JA, Maršalu Jugoslavije i Predsjedniku vlade Demokratske Federativne Jugoslavije: » Druže Tito, rat je završen! «
- Kao istaknuti jugoslavenski ratni rukovodilac, jedan od najbližih Titovih suradnika i suboraca, Kosta Nađ je nosilac najviših jugoslavenskih odlikovanja i priznanja: Orden slobode, Orden narodnog heroja Jugoslavije, nosilac Partizanske spomenice 1941, Ordena junaka socijalističkog rada i sl. Nakon oslobođenja zemlje Nađ ostaje na dužnosti u JNA. Među malobrojnim vojnim starješinama, dobitnik je najvišeg armijskog čina — general armije. Obavljao je razne dužnosti u poslijeratnom periodu: komandant armije, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu obranu itd. U više navrata

bio je član CK SK Srbije i član CK SKJ. U tri navrata bio je predsjednik Saveznog odbora SUBNOR Jugoslavije. Autor je brojnih memoarskih djela iz oblasti našeg narodnooslobodilačkog rata. Nađ je počasni građanin grada Osijeka. Preminuo u Beogradu 18. studenog 1986. godine.

- ⁶⁹ Branko Petričević, rođen u Cetinju 1914. godine, član SKOJ od 1932 i KPJ od 1933. Između dva rata organizacioni sekretar MK KPJ za Cetinje i organizacioni sekretar PK KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak, Kosovo i Metohiju. Sudionik narodnooslobodilačkog rata od 1941. godine. Obavljao pretežno političke dužnosti u jedinicama NOVJ: rukovodilac Politodela 4. proleterske brigade, politički komesar 16. udarne divizije, 12. udarnog (vojvođanskog) korpusa NOVJ i komesar 3. JA. Poslije oslobođenja do 1948. godine ostaje na dužnosti u JNA. Nakon toga je privredni radnik. (Leksikon narodnooslobodilačkog rata i revolucije u Jugoslaviji 1941—1945, druga knjiga. Zduženi izdavači Beograd — Ljubljana, 1980, str. 849).
- ⁶⁹ Udarnik, ilustrovani list 3. JA, br. 16. od 14. travnja 1945. godine, str. 1. Muzej Slavonije Osijek (u daljnjem tekstu: MSO), fond ratna štampa jedinica NOV i POJ.
- ⁷⁰ Sreta Savić, c. d. str. 170; Zdravko B. Cvetković, Osječka NOU brigada. Vojnoizdavački zavod Beograd, 1981, str. 179.
- ⁷¹ VIIB, K—1396—A, reg. br. 20—2; K—1402, reg. br. 30—3; K—1400, reg. br. 13—2; K—1402, reg. br. 31—3; K—1396, reg. br. 22—6.
- ⁷² Operativni izvještaj Štaba Osječke udarne brigade od 15. travnja 1945. godine, o vođenim borbama za vrijeme operacije forsiranja Drave i borbama za oslobođenje Osijeka, upućen Štabu 51. udarne (vojvođanske) divizije (VIIB, K—896, reg. br. 8/12); Zdravko B. Cvetković, c. d. str. 179.
- ⁷³ Isto,
- ⁷⁴ Isto,
- ⁷⁵ Glas Slavonije, glasilo Jedinствene narodnooslobodilačke fronte za Slavoniju Osijek. God. III, br. 61. od srijede 6. lipnja 1945. godine, str. 1. MSO, inv. br. 986a — Odjel NOB-e, fond ratna štampa jedinica NOV i POJ.

Mr Živko Sekulić

ACTIONS AND OPERATIONS OF THE NATIONAL LIBERTY ARMY OF YUGOSLAVIA (3 rd YUGOSLAV ARMY) IN LIBERATION OF OSIEK IN THE YEARS 1944/1945

Summary

As an important economic and traffic centre, one of the biggest hostile garrisons on the territory of Slavonia, headquarters of the district, insurgent cantonment and staff, Baranja district of a »župan«, headquarters of numerous offices of the German National bunch for Independent State of Croatia (NDH) as well as other enemies occupying the country and quisling institutions, during the period of occupation, Osijek had significant role in the scope of inimical plans and interests. Its location between the rivers Sava, Vuka, Drava and Danube, has been decisive for its being out of reach of National Liberty Army and Partisan detachments of Croatia, until late autumn of 1944.

Only upon successfully performed operation on the Batina bridge. Head in November 1944 by parts of the 57th unit of the arms of the 3rd Ukraine front of the Red Army (64th and 75th shooting corps) and 51st elite work division of Vojvodina of National Liberty Army of Yugoslavia, and liberation of Baranja, units of 7th and 8th brigade of the 51st division of Vojvodina, has extruded on the left bank of the river Drava. Twice in early December of the 1944, there have been done certain efforts as to conquer Osijek from the position of approachable directions. In the sectors Bistrinci—Belišće and Sarvaš—Bijelo Brdo, units have tried to cross the river Drava. The fact is that units of the 7th and 8th brigade have been crossing freezing and swollen river under dramatic circumstances.

Indeed, enemy has been aware of the importance of Osijek, being its biggest fulcrum in the back of the Srijem front and important supporter of its defence

in the complex of newlyopened front of the river Drava, Therefore, enemy wanted to keep it by all means. Aiming to this, enemies had dislocated on strait and wide territory of Osijek, the units of 11th German aviation division. These divisions have been used as reinforcement of the quisling crew of Osijek, Valpovo, Našice and other places in the sphere of the Drava front. Thereupon Drava became an demarkation line in the course of next five months.

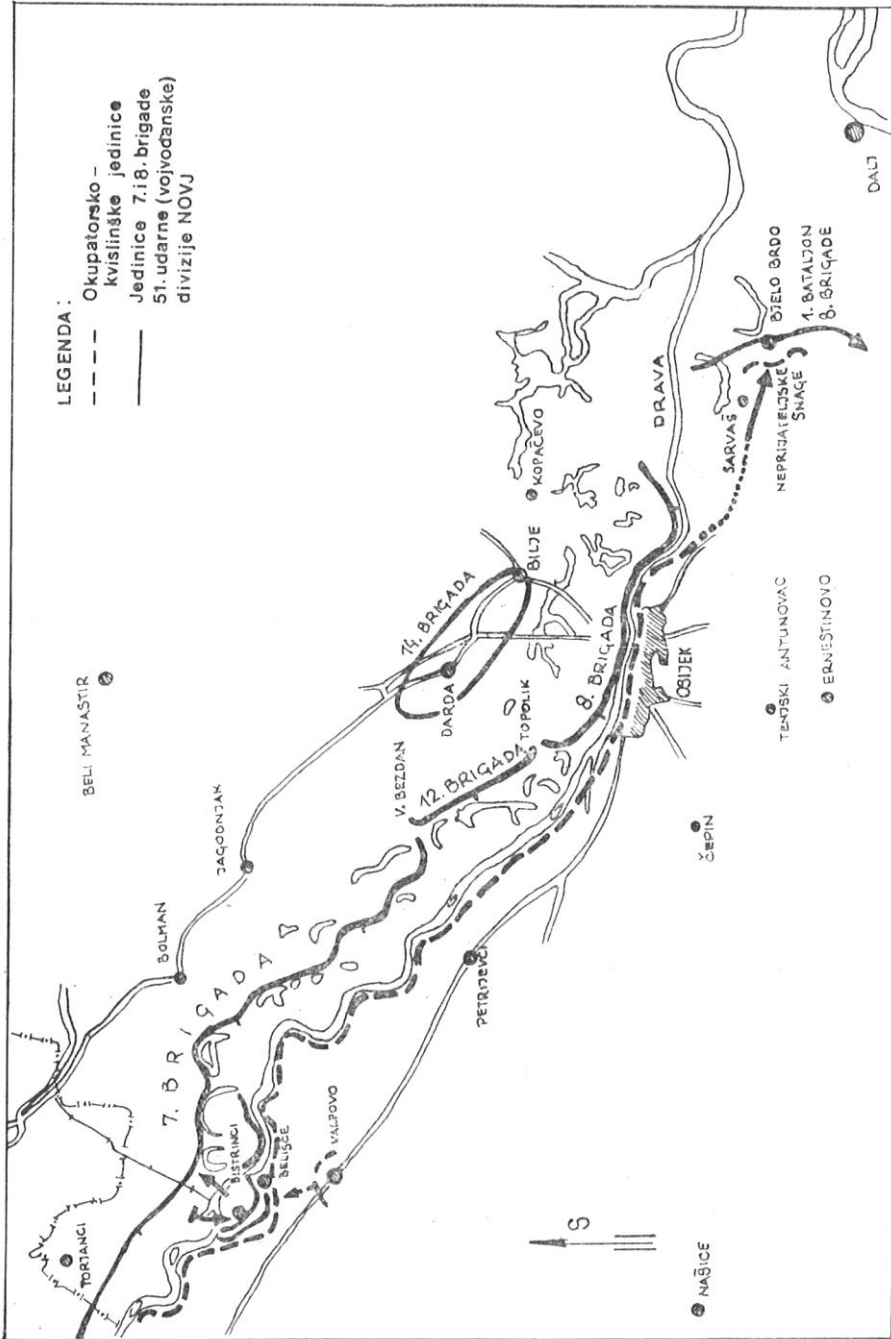
Upon the fights on Virovitica and Bolman bridge-heads, in the period winter 1944—spring 1945, units of the 16th, 36th, 51st elite work divisions and Osijek elite work groups in the composition of the 3rd Yugoslav Army, based on the plans of synhronised actions and operations of 1st, 2nd, 3rd, and 4th Yugoslav Army, for final liberation of the country, have been getting ready for the river Drava front breach, as well as for expulsion, breaking and destroying of the enemies on the territories of Slavonia and Podravina. Upon thoroughly military—political and psychological preparations, April 11, 1945 at 11.00 p. m. had started crossing of the river Drava and fights for liberation of Osijek, Valpovo and other places in the sphere of action of the Drava front.

Upon two days of incessant fights, the enemy defence has been broken. The units of 5th elite work divisions of Vojvodina and Osijek elite work groups, Osijek has been liberated as of April 14, 1945.

A big number of enemy soldiers have been killed and/or captured, significant quantities of the weapon, ammunition and other war material and military equipment have been distrained.

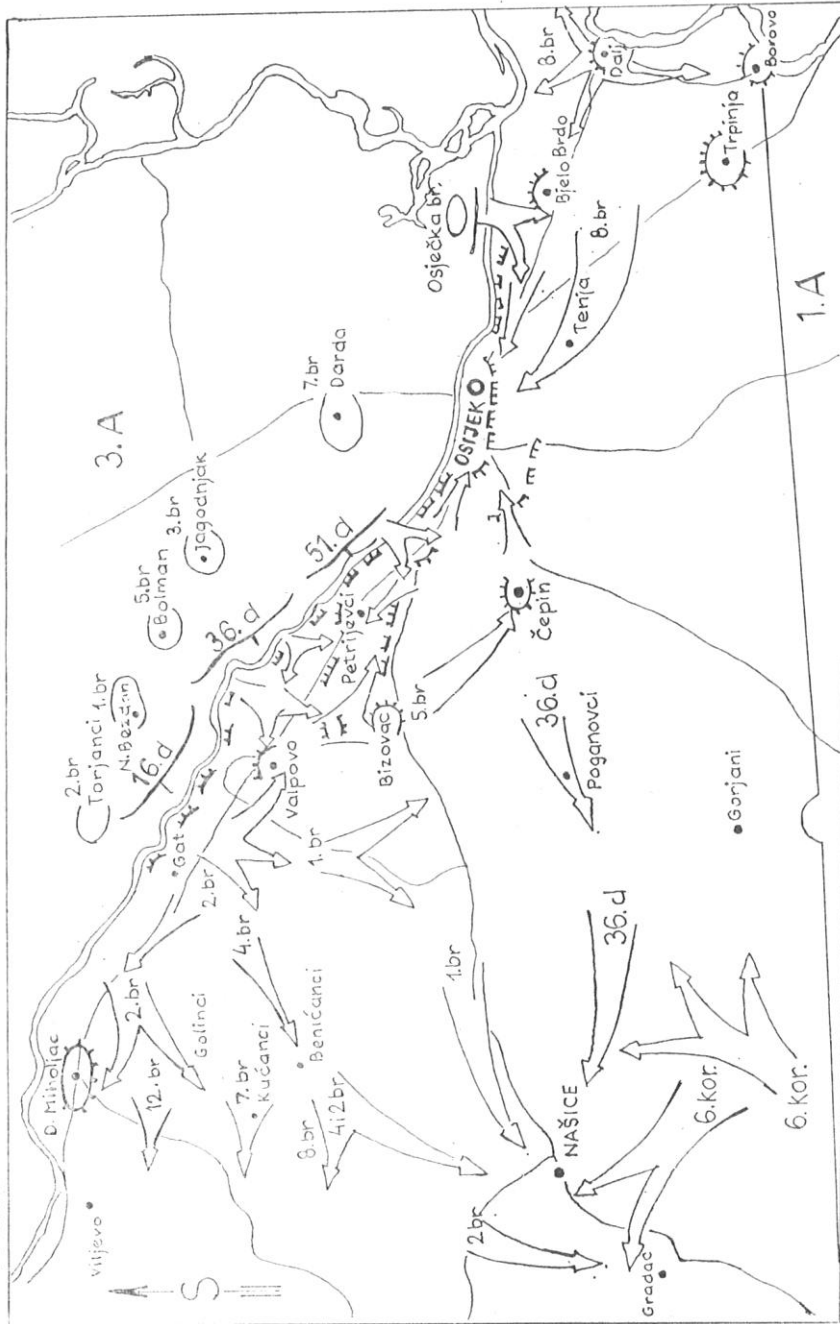
Upon its liberation, Osijek became military—political centre of Slavonia and Baranja. At the same time, it was the headquarters of numerous military institutions and services during the fights of 3rd Yugoslav Army units in final operations.

Translation: Dubravka Lupšić, prof.

FORSIRANJE DRAVE U PROSINCU 1944. GODINE

FORSIRANJE DRAVE I BORBE ZA OSLOBODENJE OSIJEKA (11 - 14. IV. 1945.)

LEGENDA: E Okupatorsko-kvislinške jedinice

H Jedinice 16. 36. 51. udarne divizije i Osječke udarne brigade

Sl. 3. Kosta Nađ (1911—1986) narodni heroj Jugoslavije, general-lajtnant, komandant 3. JA u toku završnih operacija 1945. godine

Sl. 4. Stab 51. udarne (vojvođanske) divizije u Baranji 1945.

Sl. 5. Jedinice 51. udarne (vojvodanske) divizije i Osječke udarne brigade ulaze u Osijek 14. IV 1945.

**Naša Armija oslobodila je
OSIJEK,
Vinkovce, Vukovar,
Valpovo i Županju
Vanredan izvještaj Generalštaba
JUGOSLAVENSKE ARMije:**

Poslije trodnevnih ogorčenih borbi naše trupe probile su jako utvrđene neprijateljske položaje na srijemskom frontu. Izbilele rieke Dravu i Dunav na sektoru od Borova do Podgajaca zapadno od Valpova i rijeku Savu na sektoru od Brečkog do Orašja, slomile otpor neprijatelja i napredujući na zapad više od 50 km na jurib zauzele i oslobodile gradove:

Vinkovce, Osijek, Vukovar, Valpovo i Županju
Osim toga oslobodjeno je više naseljenih mjesta među kojima:

**Tovarnik, Dalj, Otok, Borovo, Cerna,
Stari i Novi Mikanovci, Čepin i Koška**

U ovim borbama potučena su 41. i 51. njemačka divizija, 3. i 12. Pavelkova divizija i veći broj samostalnih njemačko-ustaskih formacija.

U našim redovima poginulo je velik broj junaka i heroja. Za njihove žene i djecu osigurali su se jasolinci, antifašističke žene, okružnice i borbenice, pod komandom generalštaba PkV. Hrvatske, generalštaba KrdV, Naša i grupe žena. Mladici Mladici. Izvanredni pomoćnici naših jedinica su bili i naša žena, svojim slobodnim voljom, u velikom broju, uginuće. Izvanredni vojnici, zahvaljujući svim našim i rukovodilcima, kojima su izvanredno ova stana jednaka. Neka je slava našim junacima za oslobodjenje naše domovine!

Smrt fašizmu - Sloboda narodu!

Vrhovni komandant naših Jugoslava
Josip Broz-Tito

Sl. 6. Plakat koji sadrži vanredni izvještaj Generalštaba Jugoslavenske armije od 14. travnja 1945. godine

Sl. 7. Zarobljeni pripadnici 11. njemačke zrakoplovne divizije kod Josipovca, za vrijeme operacije forsiranja Drave u travnju 1945. godine

Sl. 8. Borci Osječke udarne brigade čitaju novine, neposredno nakon oslobođenja Osijeka 15. travnja 1945. godine

*Sl. 9. Milan Ješić Ibra (1914—1986)
narodni heroj Jugoslavije, komandant
7. vojvodanske brigade NOVJ*

*Sl. 10. Lazar Marković Čađa, narodni
heroj Jugoslavije, komandant 1.
bataljona 8. vojvodanske brigade
NOVJ*